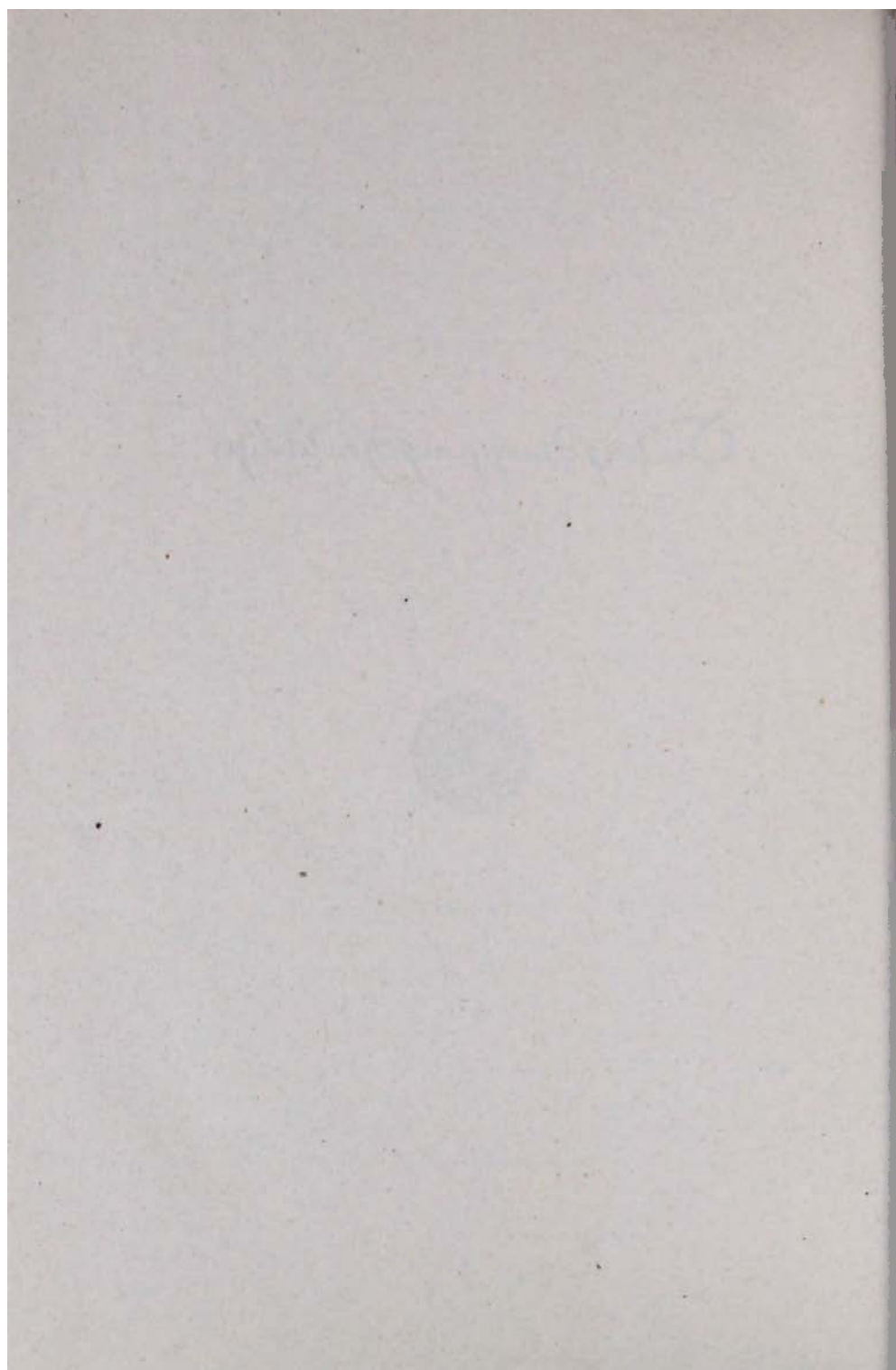

Einladung zur Generalversammlung

ԱՅՐԱՐԱՏ

Այս հատորում տեղ են գտել պատմական Այրարատ նահանգի Վաղարշապատի, նրա շրջակա գյուղերի և Սուրմալու գավառի հեքիաթները:

Որպես սկզբնաղբյուրներ օգտագործված են Սարգիս Հայկունու հավաքած և հրատարակած հեքիաթները և Տիգրան Նավասարդյանցի անտիպ նյութերը: Մի քանի խոսք այդ սկզբնաղբյուրների մասին:

1. Տպագիր նշույթ: Տպագիր նյութերի մեջ են մտնում Ս. Հայկունու հավաքած և լեմինյան ազգագրական ժողովածուի II և III հատորներում տպագրված Վաղարշապատի (էջմիածնի), Սուրմալուի, Շահրիարի և Գրտմիա գյուղի հեքիաթները:

Լեմինյան ազգագրական ժողովածուի II հատորը, որը լույս է տեսել 1901 թ. (Մոսկվա-Վաղարշապատ), բացի Սուրմալուի և Գրտմիա գյուղի հեքիաթներից, պարունակում է Ս. Հայկունու ժողոված Արևմտյան Հայաստանի այլ գավառների բազմաթիվ հեքիաթներ, ինչպես և ժողովրդական վեպեր: Հատորն ունի առաջաբան, ստորագրված լեմինյան ազգագրական ժողովածուի խմբագիր պրոֆ. Գր. Խալաթյանցի կողմից: Բերում ենք այդ առաջաբանն ամբողջությամբ:

«Խմբագրության կողմից: Ծանոթ բանահավաք և բանասեր Ս. Հայկունին, որ ունի ժողոված Տաճկահայաստանի գավառներում բազմաթիվ ազգագրական նյութեր, գեռ անցյալ տարի ներկայացրել էր լեմինյան ազգագրական ժողովածուի խմբագրության յուր հավաքածուները:

Խմբագրությունը աչքի անցկացնելով այդ նյութերը՝ վճռեց մաս-մաս նրանք հրատարակել, դասավորելով նրանց որոշ կարգով և գյուղերի համար հանձնելով բուն տպագրության գործը իրեն՝ պ. Հայկունուն, համաձայն բարձրագույն հաստատված լեմինյան դրամագլխի կանոնագրության 7-րդ հոդվածի:

Ներկա գիրքը, որ լեմինյան ազգագրական ժողովածուի ներկրորդ հառորդ է կազմում, իսկ իրեն՝ պ. Հայկունու հավաքածուներից՝ առաջին մասն, պարունակում է:

նակում է յուր մեջ ժողովրդական լուսնավոր դրականության տեսակների երկու բաժինը, այն է՝ ժողովրդական վեպը և հերթաթիւ:

Հերթաթիւների բաժինը շատ ճոխ լինելով՝ մի դիրք ևս կհասկացվի նրանց, իսկ երրորդ դիրքը կնվիրվի հայ ժողովրդի բերանում շրջող քրդական վեպին, որ առանձին կարեորություն ունի, ինչպես կտեսնենք իր տեղում:

Պ. Հայկունու մնացյալ նյութերը կկազմեն հաջորդ մասերը:

Լույս ընծայած վեց վեպերից մանավանդ արժանի է ուշադրության «Գավիթ և Մհերի» Մոկաց ճյուղը կամ վարիանտը (19—50), որ ամփոփում է մի քանի նոր մանրամասնություններ և մինչև այժմ լույս տեսածների՝ հետ կազմում է մի փեղեցիկ ամբողջություն: «Ապուղեթ» և «Շիրին շահ և Բահր» շնայած իրենց թրդական կյանքի մի քանի պարագաներին՝ հայկական ավանդության բավական կետեր են շոշափում, սուտի տեղավորեցինք նրանց հայ ժողովրդական վեպերի բաժնում, թեև կան հիշյալ վեպերի այլ ճյուղեր՝ բուն քրդական բնավորությամբ, որ դրի է առել պ. Հայկունին և որ կտպադրվեն քրդական վեպերի մեջ:

Հերթաթիւները բոլորն էլ վերին աստիճանի հնարարական են ըստ բովանդակության՝ շոշափելով բողոքաբան նույն և նման եղանակներ ընդհանուր հերթաթիւն դրականությունից, և արժանի առանձին ուշադրության լեզվի տեսականությամբ (թեև գրի են առնված նրանք ոչ հատկապես լեզվաբանական նպատակով), ներկայացնելով 15-ից ավելի հայ բարբառների օրինակներ:

Թե հերթաթիւների և թե վեպերի մեջ պատահած օտար բառերը (տաճկերեն կամ պարսկերեն)՝ հայերենից որոշելու համար, շարված են ընդգրկում նոսր տառերով, իսկ պ. Հայկունու հավաքածուների մեջ գործածած բոլոր գավառական բառերի բացատրության համար՝ կկցվի վերջին մի ընդարձակ բառարան:

Գ. Խ.

1 ղեկտեմբերի, 1901 թ.

Լազարյան ճեմարան արևելյան լեզվաց.

Մոսկվա

«Էմինյան ազգագրական ժողովածուի» IV հատորը, որը լույս է տեսել 1902 թ. (Մոսկվա—Վաղարշապատ), բացի Վաղարշապատի (էջմիածին) և Շահ-րիարի հերթաթիւներից, պարունակում է նաև Արևմտյան Հայաստանի այլ գավառների բազմաթիվ հերթաթիւներ և «Սասնա ծռեր» վեպի մի տարբերակ: Այս հատորը

1 Արժանահիշատակ Սրվանձտյանցը առաջինն էր, որ ծանոթացրեց հայ ընթերցող հասարակությանը այդ պատվական վեպի հետ յուր «Գրոց ու բրոց» գրքով (Վ. Պոլիս, 1874 թ.). ճյուղերը հրատարակել են՝ Մ. Աբեղյան, Շուշի, 1889, Գարեգին սարկավազ, Թիֆլիս, 1892, և Բ. Խալաթյան, Վաղարշապատ, 1899: Վեպի ռուսերեն թարգմանությունը, ըստ հրատարակության Սրվանձտյանցի, լույս ընծայեց Գ. Խալաթյանցը, «Լուսավորության նախարարության օրագրում» 1881 թ. (հոկտեմբեր), որ և հետո արտատպվեց հանգուցյալ Գր. Զանյանի «Նդրալական օգնություն» երկու հրատարակությունների մեջ: Գերմաներեն թարգմանությունը լույս տեսավ «Armenische Bibliothek»-ի Դ հատորում, Լալայից, 1887 թ.:

ևս ունի փոքրիկ առաջարան, ստորագրված պրոֆ. Գր. Խալաթյանցի կողմից: Բերում ենք այդ առաջարանը ամբողջությամբ:

Էեմբրագրություն կադմից.— Ինչպես խոստացել էինք Վեմինյան ազգագրական ժողովածուին Բ հատորի հառաջարանում, ներկա Դ հատորում ավարտում ենք մեր անխոչ ազգագրագետ Ս. Հայկունու ժողոված հայ ժողովրդական հեքիաթների ռաթինը, որոնց մեծագույն մասը դարձյալ Տաճկահայաստանի այլ և այլ գավառական բարբառներով են գրի առնված՝ նախընթացներից ոչ պակաս գրավիչ բովանդակությամբ:

Հեքիաթների վերջում դրած է մի հավելված՝ իրրև լրացուցիչ մասն հայ ժողովրդական վեպերի և հատկապես Ժանոթ Երավիթ և Մհեր Վեպի Շատախու և Արարատյան ճյուղերը (վարիանտ) ուղագրավ նոր մանրամասնություններով: Այսպես ուրեմն Բ հատորում հրատարակված Մոկաց ճյուղի հետ՝ նույն վեպի երեք նոր ճյուղեր կունենանք Վեմինյան ազգագրական ժողովածուի մեջ:

Պ. Ս. Հայկունու ազգագրական նյութերի երրորդ գիրքը՝ ինչպես ասել ենք, կնվիրվի հայ ժողովրդի բերանում շրջող քրդական վեպին, որի մեջ բավական մեծ տեղ ունին գրաված և իրանական կամ պարսկական վիպասանության գլխավոր դուրյաղները: Մի քանի վեպերին կկցվեն քրդերեն երգեր, նաև՝ եթե հաջողվի, ձայնագրած եղանակներ:

Գ. Խ.

1 սեպտեմբերի, 1902 թ.

Լողարյան ճեմարան Արևելյան լեզվաց.

Մոսկվա

Ս. Հայկունու կատարած աշխատանքը բարձր գնահատության է արժանացել իր ժամանակին հայ մտավորականության կողմից: 1902 թ. Վեպին 76-ում լույս է տեսել Ստ. Մալխասյանցի ընդարձակ մատենախոսությունը Վեմինյան ազգագրական ժողովածուին Բ հատորի մասին: Նույն հատորի մասին գրախոսականներ են տպագրվել «Բազմավեպում» (1902 թ. էջ 457, Հ. Հ. Թորոսյան ստորագրությամբ) և «Արարատում» (1902 թ. հունվար, Հ. Մ. ստորագրությամբ):

Ցավոք սրտի Ս. Հայկունին իր հրատարակած նյութերի մասին հանդամանալից տեղեկություններ չի հաղորդել: Նույնիսկ անհայտ են նյութերի մի մասի ասացողները, գրառման ժամանակն ու պայմանները, մի հանգամանք, որը գովարարում է հեքիաթների Ժանոթագրումը:

Չեն պահանջված նաև Ս. Հայկունու գրառման ձեռագրերը: Այդ պատճառով էլ ներկա հրատարակության համար հիմք են ընդունված Վեմինյան ազգագրական ժողովածուին մեջ տպագրված բնագրերը, որոնք վրիպակներով հարուստ են:

2. Անտիպ էյաթեք: Հատորում տեղ գտած անտիպ հեքիաթները Հայկական ՍՍԻ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսական արխիվի (նախկինում՝ Գրականության ինստիտուտի Բանահյուսական արխիվ) Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդի նյութերն են: Ինչպես հայտնի է, Տ. Նավասարդյանցը ժամանակին բանահավաքչական եռանդուն գործունեություն էր ծավալել՝ անձամբ և ուրիշ այլ մտավորականների միջոցով՝ Հայաստանի տարբեր գավառներից հավաքելով բանահյուսական բազմապիսի նյութեր: Այդ նյութերից

ընտրություն կատարելով 1882—1903 թթ. ընթացքում Տ. Նավասարդյանը հրատարակել է «Հայ ժողովրդական հերթաթերթ» 10 գրություններ, որտեղ հերթաթերթից բացի ընդգրկված են նաև բանահյուսական այլ ժանրերի նյութեր, Հիշյալ պրակներում մեծ տեղ են գրավում բանահավաքի հայրենի Արարատյան դաշտի բնակավայրերի նյութերը:

Սակայն Տ. Նավասարդյանի բանահյուսական հավաքածուում մնացել են բազմապիսի և բազմաբանակ նյութեր, որոնք անտիպ են: Անտիպ նյութերից Արարատյան դաշտի հերթաթերթի մի մասը տեղ են գտել սույն հրատարակության նախորդ՝ II հատորում: Դրանք, ինչպես նշվել է, Տ. Նավասարդյանի կողմից սպազորության պատրաստված «Հայ ժողովրդական հերթաթերթ» հերթական XI պրակի նյութերն են, որոնք հանգամանքների բերումով չեն հրատարակվել: Տ. Նավասարդյանի բանահյուսական հավաքածուի Արարատյան բնակավայրերի անտիպ մնացած մյուս հերթաթերթեր տեղ են դրել ներկա հատորում:

Անտիպ նյութերի մեծագույն մասը ընդգրկված է մի սովորածավալ տեսքում (գործ I, № 2): Դա կազմած, մի մեծ դրքանման տետր է:

Տ. Նավասարդյանը իրար է կցել տարբեր ժամանակներում, տարբեր մարդկանց կողմից տարբեր դավտոներից հավաքած բանահյուսական բազմապիսի նյութեր: Կցված ու միացված թերթերը տարբեր համարակալում ունենւ Այս տետրի կեսից տվելին կազմում են Արարատյան դաշտի հերթաթերթը: Տ. Նավասարդյանի ձեռագրով տետրի ընդհանուր անվանաթերթի վրա գրված է «Հայ ժողովրդական հերթաթերթ», ժողովածու: Տիրաբան Նավասարդյանը, 1876—80, Տըփլիսում: Այստեղից պարզ է դառնում, որ տետրի մեջ տեղ գտած նյութերը գրի առնելված կտրող են լինել մինչև 1880 թվականը: Տետրի մի անկյունում նշված է «Անմշակ նյութեր»: Պատահում են տետրից կտրված թերթեր, դրանք այն հերթաթերթն են, որոնք Տ. Նավասարդյանը տեղագրել է իր բանահյուսական գրքույկներում: Հիշյալ տետրի նյութերի մի մասը Տ. Նավասարդյանի ձեռագրով են գրված, հավանաբար ինքն է հավաքել Արարատյան դաշտի գյուղերից, հնարավոր է նաև, որ ինքն արտագրել է ուրիշի հավաքած նյութերը:

Տ. Նավասարդյանի ձեռագրով գրված նյութերը համեմատաբար լավ են պահպանել բարրառի հնչյունական-քերականական առանձնահատկությունները: Այդ հերթաթերթն են՝ «Ղուշաղ Միրզա», «Աղվեսը և ջրաղացպանը», «Ձուլախ կնիկ», «Էրկու դիժ աղպրտիք», «Ձորանի տղեն», «Աստղ շոկոդ, Հոտ քաշող, Ղուշաղ լողնորդ», «Ջանպուղի հերթաթերթ», «Դունիա գյուղալի հերթաթերթ», «Ծնգիլտուր հերթաթերթ», «Ուստա Մուրադի հերթաթերթ», «Մարդ ու կնկա սերը ուրիշ թավուր բան ա», «Մարդագեղի հերթաթերթ», «Աստոծ գծին էլ ա տալի», «Մարդագեղի հերթաթերթ», «Գեղը մուխսի ընկու ա էրթում», «Սկիլկ ու Բակիլկ», «Փռքիլ, Բռքիլ, Ֆրլք», «Գշերը տկլուր դուս դալը վնաս ա», «Փյուլլուր-Մուրադի հերթաթերթ», «Իննամ թարավորի հերթաթերթ», «Ջիննի թաքավորի հերթաթերթ», «Հալվալի գյուղալի հերթաթերթ», «Տըռալի հերթաթերթ», «Էս էլ քեզ հերթաթերթ», «Լողմա-հերթաթերթ», «Ալլի Ղասըմի հերթաթերթ», «Երենկերի հերթաթերթ»:

Տետրի մյուս նյութերը, որոնք նույնպես Արարատյան բարրառով են, գրված են այլ ձեռագրով և այդ նյութերում չի պահպանված հնչյունային-քերականական առանձնահատկությունները: ավելի շուտ դրանք գրական լեզվով հերթաթերթ-

ների վերապատմումներ են, քան թե բուն գրառումներ։ Այդ հեքիաթներն են՝ «Մարգիս փողի համար են պատվում», «Քույրը ջիգյարով կըլի», «Խոսք ծախող», «Թաքավորը ու նրա երեք տղերքը», «Լավություն անողը լավություն կստանա», «Մի հայի հեքիաթը», «Անհավատարիմ կին», «Փարշևանգը ու նրա արած հրաշքները», «Ծշմարտությունը չի կորչի», «Հավատարիմ կին», «Աղքատ քարտաշ», «Նախանձը լավ բան չէ», «Ակն ու մարգարիտը», «Հոր վրա նստեց, մորը հագավ, մամը խմեց», «Շան ջիգյար», «Ոսկե լագանը ու ալթափեն», «Քարվանսարա», «Քոսի հեքիաթը»։

Տ. Նավասարդյանցը այս նյութերի մասին անհրաժեշտ տեղեկություններ չի հաղորդում, թե ովքեր են հավաքել, որտեղից, ովքեր են ասացողները և այլն։ Որոշ նյութերի վերջում, աննշմարելի ձևով գրված է՝ Գանձակ, Քյուրդամիր։ Թերեւս բանահավաքները ցանկացել են նշել, որ այդ նյութերը հիշյալ վայրերից են հավաքված, բայց բոլորովին չի երևում այդ տեղավայրերի լեզվական-բարբառային հետքերը։

Ելնելով այդ բոլորից՝ հիշյալ նյութերն էլ ընդգրկեցինք այս հատորում, հաշվի առնելով նրանց լեզվա-բարբառային առանձնահատկությունները մի կողմից, և դրանց սյուժետային-թեմատիկ առնչությունը Արարատյան հեքիաթներին, մյուս կողմից։

Սույն հատորի անտիպ նյութերի մի մասն էլ վերցրված է Բանահյուսական արխիվի Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդի մի այլ տետրից (գործ I, № 1)։ Դրանք են՝ «Թաքավորն ու չորանը», «Թաքավորն ու իր երեք որդիքը», «Թաքավորն ու իր երեք որդիքը», «Թաքավորն ու իր երկու որդիքը», «Թաքավորն ու հովիվը», «Յոթն աղջիկներ», «Պիծան կամ Պիծիկ»։ Այս հեքիաթները տեղ են գտել մի կազմած տետրում, որը բաղկացած է տարբեր ժանրերի բանահյուսական նյութերի հավաքածուներից։ Դրանք տարբեր մարդկանց հավաքած նյութերն են՝ ուղարկված Տ. Նավասարդյանցին։ Տետրի անվանաթերթի վրա Տ. Նավասարդյանցի ձեռքով գրված է՝ «Հայ ժողովրդական երգեր», ժողովածու Տիգրանա Նավասարդյանց, երբորդ գիրք, Տփլիս, տպարան Մ. Վարդանյանցի, 1883 թ.։ Տետրի ներսում էլ կան մի շարք անվանաթերթեր, դարձյալ Տ. Նավասարդյանցի ձեռքով գրված, այլ վերնագրերով։ Վերոհիշյալ հեքիաթները տետրում գրված են «Հեքիաթներ», Արարատյան բարբառներով ընդհանուր խորագրի տակ։ Դրանից բացի ոչ մի ծանոթություն չկա, թե ով է դրանց գրի առնողը, ասացողը, և երբ է գրի առնվել և այլն։ Սույն ձեռագրով գրված բանահյուսական այլ նյութերի կապակցությամբ ասված է, որ դրանք հավաքված են «Երևանու նահանգում»։ Հաշվի առնելով տետրի մեջ եղած անվանաթերթերի թվականը (1883) պետք է եզրակացնել, որ վերոհիշյալ հեքիաթներն էլ գրի առնված պետք է լինեն մինչև 1883 թ., հավանաբար Երևանյան նահանգում։

Հիշյալ հեքիաթները, բացառությամբ մի քանիսի, գրի են առնված առանց լեզվական ու պատմողական-ոճական առանձնահատկությունների պահպանման, կամ թե խառն վիճակում՝ գրական հայերենի և բարբառների խառնուրդով։ Պահպանելով մեր ընտրած սկզբունքները, չենք միջամտել և բնագիրը թողել ենք այնպես, ինչպես նրանք կան։ Ուղղված են բացահայտ վրիպումներն ու աղավաղումները։

Ներկա հատորում կան նաև նյութեր Տ. Նավասարդյանցի արխիվային ֆոնդից, որոնք ցրված են եղել այս կամ այն գործի մեջ, Դրանք ժամանակին ուղարկված են եղել Տ. Նավասարդյանցին, բայց նա չի հասցրել տպագրության պատրաստել և մնացել է սեպհիր վիճակում:

Սույն հատորի ծանոթագրությունների մեջ տրված են.

1. Տեղեկություններ ներկա հրատարակության համար հիմք ծառայած աղբյուրների (տպագիր կամ անտիպ) մասին: 2. Գրառման հանգամանքների կամ ստացողների մասին բանահավաքների հաղորդած բոլոր վկայությունները և կողմնակի տեղեկությունները: 3. Տվյալ հերթաթի վերահրատարակությունների կամ թարգմանությունների մասին: 4. Տվյալ հերթաթի սյուժեի առնչությունը նախորդ հատորների հերթաթիների սյուժեների հետ:

Ծանոթագրությունների մեջ համառոտության համար լեմինյան աղագրական ժողովածուն անվանվում է՝ լեմինյան ժողովածու, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսական արխիվը (նախկինում Գրականության ինստիտուտի Բանահյուսական արխիվը)՝ Բանահյուսական արխիվ:

1. «ՀԱՋԱՐԱՆ ԲԻԼԲՈՒՆ»

(էջ 17)

Տպագրվում է լեմինյան ժողովածուի IV գրքից (էջ 351—366), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել: Հերթաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Հերթաթի վերնագրի տակ նշված է՝ «Վաղարշապատի բարբառով»¹, ըստ բանահավաքի հաղորդման, այս հերթաթը պատմել է բնիկ վաղարշապատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին հայտնում է հետևյալը. «...Արսեն Ղրիմյան 19 տարի գիշերապահ եղած է վանքին մեջ. 55 տարեկան է, դիտի շատ հերթաթներ, շատ վարժ է պատմելու. մոտ հարյուր հերթաթ դիտի. սովորած է Վաղարշապատի մեջ, ինքը ևս պատմած գյուղի օթախներու մեջ՝ Մակար կաթողիկոսի հաճի Հակոբի մոտ, միշտ հերթաթ ասած է՝ զբաղեցնելու համար» (էջ 230): Գրի առնողը, ինչպես երևում է, ասացողի խոսվածքի բերականական առանձնահատկությունները չի պահպանել:

Հերթաթի սյուժեն հանրահայտ է. բազմաթիվ տարրերակներ ունի (տե՛ս, «Հազարան բլբուլ կամ Ալո-Դինոյի նաղլը», I հատոր, էջ 27, «Անմահական խնձոր», II հատոր, էջ 23): Դրանց մեջ հիշյալ տարրերակը աչքի է ընկնում իր ամբողջությամբ, ավարտվածությամբ, կենցաղային ու գեղարվեստական հարուստ կոլորիտով:

¹ Գրքի ցանկի մեջ սույն հերթաթի դիմաց նշված է՝ Արարատյան բարբառով:

2. «ՕՉ-ՄԱՅԻԼ»

(էջ 37)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 305—326)։ Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, Պատմել է վաղաբշակատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին տես սույն հատորի «Հաղարան Բիրուլ» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրությունը։ Կախարդական է այս հեքիաթի սյուժեն, Այս սյուժեն շատ տարբերակներ ունի, բայց սույն հեքիաթը աչքի է ընկնում իր ամբողջականությամբ ու ավարտվածությամբ, նախնական պատկերացումները անաղարտ պահպանված են։

Սույն հեքիաթն ունեցել է հետևյալ վերահրատարակությունները.

«Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», կազմեց և խմբագրեց Ա. Ղանալանյան, Երևան, 1950, էջ 257—281.

«Basme populare Armene», cartea Rusă, 1958, էջ 273—302 (հայ ժողովրդական հեքիաթների ուսման համար թարգմանություն է, որ կատարել են Վիլեսուր Թեոդորյանուն և Սիրակ Կսկանյանը, օգտվելով Ա. Ղանալանյանի 1950 թ. կազմած և խմբագրած «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ» ժողովածուից)։

3. «ՕՉԻ ՀԱՎԱՏԱՐՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՆԿԱՆԻՑ ՇԱՏ ԷԼԱՎ»

(էջ 63)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 270—272)։ Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, Հեքիաթը պատմել է վաղաբշակատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի «Հաղարան Բիրուլ» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ։

Այս հեքիաթը կենցաղային-իրապատում բնույթ ունի։ Սյուժեն անզգամ կանանց պատճառած վնասների մասին է։ Սովորաբար այս սյուժեի զարգացումը ավարտվում է հորում փակված կնոջ մոտից օձի փախչելու և անզգամ կնոջ սարսափը շմուռնալու միջադեպով։ Այստեղ հեքիաթի սյուժետային զարգացումը այլ ընթացք ունի. ամուսինը անզգամ կնոջը փակում է հորում, իսկ «չանավարներին» լանում այնտեղից, հետո կնոջն էլ է ազատում. «չանավարները» երախտահատույց են լինում, իսկ կինը ցանկանում է մատնել ու կործանել նրան. հետո օձն է գալիս ազատում։

Սույն հեքիաթը թարգմանաբար հրատարակվել է «Армянские сказки» ժողովածուում, II изд. 1933, Москва—Ленинград, стр. 124—128, перевод и примечания Я. Хачатрянца, введение М. Шагинян. Рисунки, фораац, переплет и суперобложки, работы М. Сарьяна.

4. «ԱՐՐԱՀԱՄ ԱՌՈՒՏՈՒՐԱԿԱՆ»

(էջ 67)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 230—240)։ Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, պատմել է վաղաբշակատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին կենսագրական տեղե-

կությունները տե՛ս սույն հատորի «Հազարան Բիրուլ» (№ 1) հեթաթի ծանոթա-
գրության մեջ:

Այս հեթաթի մեջ զուգակցվում են երկու սյուժե. երախտագիտության իրիս-
հատուցումը և կնոջ հավատարմության ու անհավատարմության թեման: Թեև հե-
թաթում կան կախարդական մոմենտներ, բայց այն իրապատում-կենցաղային հե-
թաթ է՝ բարոյախոսական թեթումով:

Ե. «ՍՐՄԱՎՈՆ ԹԱՓԱՎՈՐ ԵՎ ԳՅՈՒՆ»

(էջ 80)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 257—269), Հեթաթը
գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Պատմել է վաղարշապատցի Արսեն
Ղրիմյանը, որի մասին կենսագրական տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի
«Հազարան Բիրուլ» (№ 1) հեթաթի ծանոթագրության մեջ:

Այս հեթաթը բաղկացած է իրար կցված երկու անկախ սյուժեից. առաջինը՝
տիրոջ աղջկա վրա սիրահարված լավ սրինգ նվագող հովվի պատմությունն է
(քրդական «Լուր-դալս» զրույցի սյուժեի տարբերակը), իսկ մյուսը՝ կնոջ ան-
հավատարմության թեման է, որն սկսվում է հովվի և տիրոջ աղջկա փախուստից
հետո՝ ճանապարհին վիշապին հանդիպելու միջադեպով: Վերջինս յուրահատուկ
անդրադարձում է դաել այս հեթաթում:

Սույն հեթաթը ունեցել է հետեյալ վերահրատարակությունները՝

«Հայ ժողովրդական հեքիարներ». Նրեսն, 1950 թ., 350—365:

«Basme Populare Armene», 1958, 357—374:

Ո. «ՀՈՒՆԻԿԱ ԽԱՆՈՒՄ»

(էջ 95)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 335—342), Գրառման
ձեռագիրը չի պահպանվել: Հեթաթը գրի է առել և տպագրել Ս. Հայկունին: Էջա-
տակին բանահավաքը թողել է հետեյալ ծանոթությունը. «Պատմած է Սարգիս Ղա-
զարյան. սա լսած է յուր զոքանչ Համասփյուռ Ամիրյանեն»:

Հեթաթը կիսակախարդական բնույթ ունի, բարոյախոսական բովանդակու-
թյամբ: Սյուժեն հարսի կողմից զրպարտված անմեղ տալի տառապանքների և ար-
դարի հաղթանակի մասին է:

7. «ՀՈՐ ԻՐԵՔ ԽՐԱՏԸ»

(էջ 105)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 241—249), Հեթաթը
գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Պատմել է վաղարշապատցի Արսեն

Ղրիմյանը, որի մասին կենսագրական տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի «Հազարան Բիլլու» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ:

Այս հեքիաթի սյուժեն շատ տարածված է. այն վերաբերում է երդմնապահության, արդարության ու ազնվության գնահատությանը և դրան հակառակ՝ չարի, անօրենի պատժվելուն:

Հեքիաթը իրապատում-կենցաղային բնույթ ունի, բարոյախոսական թեքումով:

Այս հեքիաթի տարբերակն է «Հոր տված իրեք խրատը» հեքիաթը (II հատոր, էջ 465):

8. «ՆՈՒՆՈՒՏԻ ՔԱՉԱԼ»

(էջ 117)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 273—283): Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Պատմել է վաղաքապատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին կենսագրական տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի «Հազարան Բիլլու» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ: Այս հեքիաթի վերաբերյալ բանահավաքը էջատակին թողել է հետևյալ ծանոթագրությունը. «Քաչալներու վերա 15—20 հեքիաթի չափ լսած եմ. կան ասողներ, որոնք ամենուն ևս «քաչալ» անուն կտան, իսկ կան ասողներ, որոնք բացահայտիչով կորոշեն, օրինակ՝ Նոխուտի քաչալ, Փոնփուսի քաչալ, Ֆիլֆիլի քաչալ, Զուլամտ քաչալ, Զիլզիլի քաչալ, Մուսուրաթ քաչալ և այլն: Սորա մի ճյուղն գիտե 0հան Փիլիփոսյան. ավելի կարգավորյալ կպատմեմ:

Հիշյալ հեքիաթը կախարդական բնույթ ունի, կենցաղային մասնավոր երանգով: Սյուժեն հնարագետ և ճարպիկ հասարակ մարդու արկածների և դրա հետ կապված բազմաթիվ դժվարությունների հաղթահարման ու անարդարին պատժելու մասին է: Սովորաբար հեքիաթներում հանդիպող քաչալները նենգ ու դաժան են, սույն հեքիաթի հերոս քաչալը այդպիսին չէ:

Այս հեքիաթը «Քառասուն հարամի» հեքիաթի տարբերակն է (տե՛ս II հատոր, էջ 82):

9. «ԱՂՈՒՆԻԿ ԱՂՋԻԿ»

(էջ 182)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 250—256): Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Պատմել է վաղաքապատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի «Հազարան Բիլլու» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ:

Հեքիաթը կախարդական բնույթ ունի: Տարբեր սյուժեներ են միահյուսված. հիմնականը՝ հրեղեն աղչկա մորթը (խրխին) գողանալու դեպքն է: Կա նաև մարդուն և կնոջը միասին թաղելու էպիզոդ: Որպես գործող հերոս հանդես է գալիս նաև Պալտըր-Ղալիշը:

10. «ՂԱՀՐԱՄԱՆ-ԱՍԼԱՆ ԲԱՔԱՎՈՐՆԵՐ»

(էջ 140)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 284—292), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, պատմել է վաղարշապատցի Արսեն Ղրիմյանը:

Այս հեքիաթը նույնպես կախարդական բնույթի հեքիաթ է: Սյուժեն որդի շունեցող թագավորի մասին է. թե ինչպես դերվիշի խնձորից հետո զույգ տղա է ունենում և նրանցից մեկը երկար փորձություններից հետո հաղթահարում է դժվարություններն ու դերվիշի մոտից վերադառնում տուն:

11. «ՍՈՒՆՐԵՆ»

(էջ 150)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 292—304), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, պատմել է վաղարշապատցի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին բանահավաքը էջատակին թողել է այսպիսի ծանոթություն. «Արսեն Ղրիմյան — էջմիածնա վանքի գիշերապահը պատմած է, ինքը լսած է մի Մուլադուրսունցիից: Արսեն Ղրիմյանի մասին տե՛ս նաև սույն հատորի «Հազարան Ռիւրուլ» (№ 1) հեքիաթի ծանոթագրությունը:

Հեքիաթը կախարդական բնույթ ունի. սյուժեն հրաշագործ սփռոցի միջոցով երախտագիտության փոխհառուցելու և դժվար փորձություններից ազատվելու մասին է: Սկիզբը թագավորի կողմից հարսնացուներ փնտրելու և վիշապի կողմից շրջապատվելու միջադեպն է:

12. «ԴԵՐՁԻԿԻ ԱՂՋԻԿ»

(էջ 165)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 331—334), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Էջատակին բանահավաքը հայտնում է, որ «պատմած է Եփրեմ վասակյան»: Ասացողի մասին այլ տեղեկություններ չի հաղորդում:

Հեքիաթը կենցաղային-զավեշտական բնույթ ունի: Սյուժեն ճարպիկ և հնարագետ հասարակ մարդու աղքատ արկածներն են թագավորի տղայի հետ, նրան խաբելը և հաղթելը:

Սույն հեքիաթը ունեցել է հետևյալ վերահրատարակությունը.

«Հայ ժողովրդական եմֆիթեր», 1950, 455—459:

13. «ՏԱՆ ԴՈՎԼԱԹԸ»

(էջ 170)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 326—330), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին:

Պատմել է վաղաբազմապատգի Արսեն Ղրիմյանը, որի մասին կենսագրական տեղեկությունները տե՛ս սույն հատորի «Հազարան Բիլբուլ» (№ 1) հեքիաթի ծանոթությունում:

Հեքիաթը կիսով չափ կախարդական բնույթ ունի՝ բարոյախոսական բովանդակությամբ, Սյուսեն ընտանիքի հովանավոր ուժի, «տան դովլաթի» մասին է, որը սիրում է խաղաղություն ու համերաշխություն: Հեքիաթում տեղ գտած գրագի և ազա՛ մարդու էպիգոդը միջանկյալ է:

Սույն հեքիաթն ունեցել է հետևյալ վերահրատարակությունները.

«Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», 1950, 367—371:

«Basme populaire Armenes», 1958, 375—379:

14. «ՕԶ-ՄԱՆՈՒԿ ԵՎ ԱՐԻՆ-ԱՐՄԱՆԵԼԻՆ»

(էջ 175)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 20—25): Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել: Գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Հեքիաթի ասացողը Շահրիարի Ջաֆարապատ գյուղի բնակիչ, Սևանի վանքի միաբան Արիստակես վարդապետ Զուլոյանն է: Հեքիաթի վերնագրից հետո նշված է՝ «Շահրիարի Ջաֆարապատ գյուղի բարբառով»: Ասացողի մասին բանահավաքը թողել է սույն ընդարձակ ծանոթությունը. «Սույն երեք հեքիաթներն՝ «Հովիվ ախպեր», «Ախպեր դառներ», և «Օձ-Մանուկ» պատմած է Արիստակես վարդապետ Զուլոյան, որ է Սևանա միաբան և բնիկ Շահրիարի Ջաֆարապատ գյուղացի, որ այժմ էջմիածին կգտնվի, առժամանակյա կհաճախե Գ. ճեմարանը լսելու լսարաններում մեջ:

Արիստակես վ. սույն հեքիաթներն սովորած է յուր մորեն, որպես յուր եղբայրն, որը 15 տարի առաջ իրենց գյուղի մեջ հռչակ ստացած հեքիաթ ասողներ ճղած էին և կհրավիրվեին գյուղի օդաներն հեքիաթ ասելու և զբաղեցնելու հավաքված հասարակությունը: Այս վարդապետի ասելով յուր եղբայրն անհաշիվ հեքիաթներ դիտե, իսկ ինքը մոռացած է. միայն սույն երեք կտորն, որ իր մորից սովորած է, լավ միտքը պահած է՝ յուր մայրն շատ սիրելուն իբրև թանկագին հիշատակ: Սոքա Բորուն գյուղացի (Հին Պայազիտի մոտ) եղած են. իրենց հայրը Գրիգոր, սորա հայրը Գևորգ, որո հայրը Պողոս, Պողոսի հայրը Մանուկ, Մանուկի հոր անուն Պետո, որո հոր անուն Սևո: Սոքա Զուլոյան կկոչվին Պողոսի Զուլո կնոջ անունով, այս Զուլոն մեծիս և գյուղի կառավարիչ եղած է: Սա Ջաֆարապատ գաղթած է Բորունեն Պարսից ժամանակ:

Հասան խանի իշխանության միջոցին հայեր, որպես քրդեր և թուրքեր ծանր դալան (գլխագին) կառնեին փեսաներեն, որով շատ աղքիկներ տունը մնացին, առ այս շատ մը ծնողք (տղայոց) դիմեցին Հասան խանի և գանգատեցան: Հասան խանն ևս վճիռ արձակեց.— «Ով որ հասած աղքիկ ունի, չէ ամուսնացած, այլևս թող չամուսնացնե. նա պիտի հավաքե, բերե, որ յուր ծառաներու վերա պսակե»: Այս վճիռն վերա մի գիշերվան մեջ որչափ հասած աղքիկ կար պսակեցին առանց դալանի: Այս աղքիկներու թվույն մեջ էր Արիստակես վարդապետի մամ Ալմաստ Շաքոյանը:

Հերիաթը կախարդական ընույթ ունի՝ Սյուսեն տարածված է։ Այս հերիաթի ասարերակն է՝ Եկրեհատ և Օձամտնուկ հերիաթը (տե՛ս I հատոր, էջ 236)։

15. «ԱԼԵՊԵՐ ԳԱՌՆԵՐ»

(էջ 182)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV դրբից (էջ 10—19)։ Դրառման ձեռագիրը չի պահպանվել։ Հերիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին։ Վերնագրից ներքև նշված է՝ «Շահրիարի Զաֆարապաա գյուղի բարրառով»։ Պատմել է նույն Շահրիարի Զաֆարապաա գյուղի բնակիչ, Սևանի վանքի միաբան Արիստակես վարդապետ Զուլյանը։ Բանահավաքը ասացողի մասին թողել է մանրամասն կենսագրական տեղեկություններ (տե՛ս «Օձ-Մանուկ և Արին-Արմանելին» հերիաթի (№ 14) ծանոթադրությունը)։

Սույն հերիաթի «Գառնիկ ախպեր» հերիաթի հանրածանոթ սյուսեն է (տե՛ս նաև II հատոր, էջ 260)։ Ընույթը կախարդական է, ունի բարոյախոսական թեթևամտ Մեծ բանաստեղծ Հ. Թումանյանի իր «Գառնիկ-ախպեր» հերիաթի մշակման համար անպայման նկատի է ունեցել նաև այս հերիաթը։

Այստեղ գեր է խաղացել ասացողի հոգեորական լինելու հանդամանքը, հատկապես աղջկանը ժամհարի կողմից հայտնաբերելու միջադեպում։

16. «ՇԻՐԻՆ ՇԱՀ ԵՎ ՐԱՀԻ»

(էջ 193)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» II հատորից (էջ 89—104)։ Հերիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին։ Դրառման բնագիրը չի պահպանվել։ Բանահավաքը հերիաթի վերնագրից ներքև փակագծի մեջ նշել է՝ «Կուլապի բարրառով», իսկ էջատակին թողել է սույն ծանոթադրությունը ասացողի մասին։ «Նիկողոս Դավթյան Սուրմալուի գավառի Կուլապ գյուղը ծնած 1848-ին, Ալիջան գյուղը մեծացած է մինչև 10 տարեկան հասակը, նույն գյուղի մեջ 30 տարեկան հասակ ունեցող Օվոյի Դրիգորից սովորած էր Շիրին շահի վեպը։ Դարձյալ Կուլապ եկած՝ բնակած է 25 տարին ի վեր։ Սույն Նիկողոս որմնաշար լինելով այլևայլ գյուղեր քիչ-շատ մնացած էր գործով, որով Կուլապա յեզուն կատարյալ չէր կարող խոսիլ։ Շիրին շահի վեպը՝ հին հայկական ավանդության քանի կետերը կշռափն, որով ընթերցողները պիտի հասկանան, թե վեպս հայկական ասացվածքի ձև ունի, թերևս Ալիջան գյուղն ավելի լավ պատմողներ լինեին։ Վեպիս ավելի ընդարձակ մի ճյուղն գրի առած եմ Մոկաց բարրառով, որ ունի նաև երգեր։ Նույն վեպի ասող Զատիկն կասե, թե «շախ» կնշանակե «բողոք», վասնզի Դավթի բողոքներն էլ «Շիրին շախ»։

Ս. Հայկունին այս հերիաթը գրի է առել Սուրմալուի գավառի Կուլապ գյուղի բնակիչ Նիկողոս Դավթյանից. գրառման ստույգ վայրը և ժամանակը չի հայտնում։

Վերահիշյալ ծանոթության մեջ բանահավաքի կողմից և «Էմինյան ժողովածուի» II հատորի «Խմբագրության կողմից» առաջաբանում այն կարծիքն է

հայտնվում, որ «Երբին շահ և Բահրը» վեպ է. «...Ձնայելով իրենց քրդական հյանքի մի քանի պարագաներին՝ հայկական ավանդության մի քանի կետեր են շողափում, ուստի տեղավորեցինք նրանց հայ ժողովրդական վեպերի բաժնում, թեև կան հիշյալ վեպերի այլ ճյուղեր՝ բուն քրդական բնավորությամբ, որ գրի է առել Ս. Հայկունին և որ կտպագրվեն քրդական վեպերի մեջ» (Խմբագրության կողմից՝ առաջարանը ամբողջությամբ տե՛ս սույն հատորի ծանոթագրությունների սկզբում)։ Անտես առնելով այստեղ քրդական բանահյուսության հետ ունեցած աղերսի հարցը, որ անշուշտ կա, մեզ հետաքրքրում է բանահյուսական այս ստեղծագործության ժանրի խնդիրը։ Մեր համոզմամբ «Երբին շահ և Բահրը» հեքիաթ է՝ վիպական (էպոսի) տարրերի խառնուրդով։ Սա կախարդական հեքիաթների այն շարքին է պատկանում, որոնց սյուժեն առնչվում է նախասահմանության գուշակման և իրականացման անխուսափելիության հետ։ Այստեղ էլ, ինչպես մի շարք այլ հեքիաթներում (տե՛ս «Խոսքով-շահ» հեքիաթը, I հատոր, էջ 441), խորհրդավոր ձայնը, ուրիշ տեղերում՝ Դավրիշ, Ժերմանի և այլն, որոնք բոլոր դեպքերում նախասահմանության սիմվոլիկ պատկերներ են, գուշակում են, որ թագավորին եկող փորձանքը կլինի այն ժամանակ, երբ կեստի մսն աթոռի վրա և կուտի երկաթն ամանից։ Այնուհետև բազմաթիվ այլ էպիզոդներ՝ թագավորի ծպտվելու մասին, դեերի հետ կռվելու և այլ փորձությունների վերաբերյալ։

Հեքիաթում կան վիպական տարրեր. այստեղ ներմուծված են պատմական անուններ ու տեղանուններ։ Հեքիաթում գործում է կենթեմուրը (կենկթեմուր), որը հանդես է դալիս դևի փոխարեն և կռվի է բռնվում հերոսի՝ Բարակ շահի հետ, բայց ի տարբերություն նմանատիպ հեքիաթների, Բարակ շահը մտերմանում է կենկթեմուրի հետ և նույնիսկ բարեկամական կապերով կապվում նրա հետ։ Հեքիաթում հանդիպում են Փրքաթման կամուրջը, Բոզ ձին-աթակին, Թուր-կեծակին, Քաշ-վարդանը, Քաջանց երկրի, Համբարձման երկուշաբթու և մուրազ կատարվելու ավանդությունը և ուրիշ այլ անուններ ու էպիզոդներ, որոնք գալիս են Վասնա ծոերի ազդեցությունից։ Այս ազդեցությամբ ու տարրերով հանդերձ, սակայն, մենք գործ ունենք հեքիաթի հետ, որտեղ կերպարները, գործողությունների հանգուցալուծումը, ժանրային բնույթն ու առանձնահատկությունները որոշակիորեն տարբերվում են վեպից։

«Երբին շահ և Բահր» հեքիաթը իր մեջ ընդգրկում է մի քանի սերունդների գործողություններ, որտեղ միահյուսված են տարբեր հեքիաթային սյուժեներ ու էպիզոդներ։

17. «ԼԱԼԱՋԱՐ»

(էջ 210)

Տպագրվում է Էմինյան ժողովածուի II հատորից (էջ՝ 107—114)։ Գրառման ձևագիրը չի պահպանվել։ Գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին։ Հեքիաթի վերնագրի տակ բանահավաքը փակագծում նշել է. «Կուլապ գյուղի բարբառով», իսկ էջատակին թողել է հետևյալ ծանոթագրությունը. «1891—92 թ. Սուրմալուի գավառի Կուլապ գյուղը մնացած, գյուղացոց օդաներն հաճախած՝ մոտ 10 հեքիաթ լսած և գրի առած եմ։ Սույն լեռնային գյուղացիքը հայտնի հե-

քիաթ ասողներ են: Ինչպես տեսնում ենք, ծանոթությունից պարզ չէ, թե կոնկրետ ո՞վ է սույն հեքիաթի առաջողը: Հասկանալի է միայն, որ հեքիաթը ղրի է առնվել 1891—92 թվականներին, Սուրմալուի դավառի 'ուլայ գյուղում:

«Հալալար» հեքիաթի մի աուրբերակն է «Տղա դարձող աղջիկը» հեքիաթը (տե՛ս I հատոր, էջ 192): Հեքիաթի ուլային «աղջկա՝ տղա դառնալու դեպքն է» որն իրականանում է ծանր փորձություններից ու դժվարություններից հետո:

18. «ՄԻԹԻԼ-ԽԱՎՔ»

(էջ 210)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» II հատորից (էջ 115—123), Հեքիաթը ղրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Վերնագրից հետո փակագծում նշված է՝ «Կուլումայ գյուղի բարյառով»։ Էջատակին կա հետևյալ ծանոթությունը. «Ջայս և «Փոկոտան» հեքիաթները պատմած է մի կուլը-բտրոյախոս անձ, որոնանքը դժբախտաբար չեմ հիշեր»։ Այլ տեղեկություններ բանահավաքը սույն հեքիաթի դրաման հանգամանքների մասին չի հաղորդում:

«Միթիլ-խավքը» կախարդական հեքիաթ է, որի սյուժեն հյուսված է կախարդանքով կենդանու (տվյալ դեպքում օձի) կերպարանք մտած մարդու փորձությունների ամուսնանալու, կեռչ միջոցով գաղտնիքը բացվելու և երկար տառապանքներից հետո նորից մարդու կերպարանք ստանալու շուրջը:

19. «ՓՈԿՈՏՆ»

(էջ 230)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» II հատորից (էջ 124—134), Գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Հեքիաթի անվանումը բանահավաքը թարգմանաբար է գրել՝ «Փոկոտան», իսկ ներքևը փակագծի մեջ գրել է ասացողի անվանումը՝ «Պալտը-ղայիչ», որը և հիշվում է հեքիաթի մեջ: Այնուհետև վերնագրից ներքև փակագծում նշված է՝ «Կուլայի բարբառով», իսկ էջատակին գրված է սույն ծանոթությունը. «Սույն հեքիաթի մի այլ ճյուղը լսած եմ վաղաքապետի Արսեն Ղրիմյանի, որ ավելի ընդարձակ պատմած է. պատահարներն մեծ մասամբ ծովեղերը կամ ծովի վերան տեղի ունեցած են»։ Հեքիաթի ասացողի կամ գրանցման հանգամանքների վերաբերյալ այլ ծանոթություն չկա:

Այս հեքիաթը փաստորեն երկու մասից է բաղկացած: Առաջին մասում բուն կախարդական սյուժեներ են՝ ընկերներից և տնից վաճված մարդու արկածները, նրա հաղթանակը քյալլադյուղի (կամ այլ տեղերում՝ թափադյուղի), Պալտը-ղայիչի (կիսամարդ՝ կեսը կաշի) դեմ, որի կերպարը ծագման հնությամբ շատ հետաքրքրական է: Երկրորդ մասը, որը սկսվում է տղայի ընտանիք վերադառնալուց հետո պատահաբար թագավորի կողմից ձերբակալվելու դեպքով, արդեն բարոյախոսական-կենցաղային բնույթ ունի, հատկապես թագավորի պայմանը տղայի կողմից կատարելու մոմենտը, երկրորդ մասում կրկնվում են բոլոր դեպքերը, բանահավաքը՝ Ս. Հայկունին կրճատած է եղել դրանք. «Էմինյան ժո-

զովածուի խմբագիր Գր. Խալաթյանի պահանջով լրացրել է, բայց գրական լեզվով, Պեաք է նկատել, որ II մասում վերապատմած դեպքերի և I մասի նույն դեպքերի մեջ որոշ անհամապատասխանություն կա:

20. «ԲԱՐՈՒ»

(էջ 243)

Տպագրվում է Եմինյան ժողովածուի II գրքից (էջ 134—150), Հեթիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Վերնագրից ներքև փակագծում նշված է՝ «Կուլապի բարբառով», իսկ էջատակին գրված է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմած է Կուլապ գյուղացի Ասլանի Գևոն, որ Սինեկա հովտավայրերում մեջ ձիերու հիվանդությունը դարմանելով կարապետ. միջահասակ՝ 60 տարեկանի մոտ առույզ մի անձ էր, ուներ խրոխտ ձայն, Գրառման ժամանակը հավանաբար 1891—1892 թթ. է (տե՛ս «Լալազար» (Ձ 19) հեթիաթի ծանոթությունը):

Այս հեթիաթը կախարդական բնույթ ունի և լավ է պահպանվել սյուժեի ամբողջականությունը. կախարդանքով կենդանու կերպարանք ստացած գեղեցկուհու գաղտնիքը բացվում է. նա փորձություններից և երկար տանջանքներից հետո նպատակին հասնում է: Սույն հեթիաթը զուգակցվել է մոր կողմից դևի (այստեղ Բարբու) հետ մտերմանալու և որդուն դավաճանելու միջադեպը, ինչպես և կախարդական խալիլայի, քուրդի և չիպուխի միջադեպը:

Հեթիաթում հիշվող աստծո ողորմածությունը սիմվոլիկ ձևով արտահայտում է երախտագիտության գաղափարը:

21. «ՀԵՆՈՒՋԱԿ ՔԱԳՈՒՀԻՆ»

(էջ 282)

Տպագրվում է Եմինյան ժողովածուի II գրքից (էջ 305—314), Հեթիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին: Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել: Վերնագրից հետո փակագծում նշված է՝ «Քսենոքսես սուլթան»: Ինչպես երևում է Ս. Հայկունին գրի առած նյութերի վերնագրերի մեծ մասը ինքն է նշանակել, փակագծում դնելով հավանաբար ասացողների կողմից տրված անվանումները: Ասացողի, գրառման ժամանակի մասին բանահավաքը տեղեկություններ չի հաղորդում: Հավանաբար գրի է առնված Սուրմալուի Ալիճան գյուղում, որովհետև վերնագրից ներքև նշված է. «Սուրմալուի Ալիճան գյուղի բարբառով»:

Հեթիաթի սյուժեն խառն է. այստեղ զուգակցված են տարբեր միջադեպեր: Հիմնականը՝ թագավորի անհաշտ որդու (Աբրահամ փաշա) արտաքսման միջադեպն է. թե ինչպես նա պատահում է դեերին, կովում ու հաղթում, ապա ախպերանում նրանց հետ (որը քիչ է պատահում հեթիաթներում): Այս միջադեպին զուգակցվում է խորամանկ ջհոդի նենգությունն ու պատժվելը, կախարդական քարի և նրա հրաշագործ. զորություն մասին և այլն:

22. «ՍՒՆԱՄ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՀԵՔՒԱԹԸ»

(էջ 274)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար էջմիածնում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը տեղեկություն չի հայտնում, թե ով է ասացողը:

Հեքիաթի սյուժեն կուրացած հոր աչքերին գեղ գտնելու մեկնած որդու փորձությունների ու արկածների մասին է. միջանկյալ հարակից սյուժե է Սինամ թագավորի պատմությունը՝ կնոջ անհավատարմության մասին: Այս հեքիաթը աչքի է ընկնում իր ամբողջականությամբ և պատմելաձևի պատկերավորությամբ:

23. «ՔՑՈՒՉՑՈՒՔ-ՄՈՒՐԱԴԻ ՀԵՔՒԱԹԸ»

(էջ 253)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը հավանաբար էջմիածնում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը որևէ տեղեկություն չի տալիս, թե ով է եղել ասացողը:

Հեքիաթի սյուժեն որդու փորձությունների և արկածների մասին է, որին ցանկանում է կործանել դեևրի հետ կապված մայրը: Դրան զուգակցված են այլ միջադեպեր՝ դեևրի կողմից փտկված հուրի-փարի աղչկանն աղատելը, ասլանի ճուտերի միջոցով փրկվելը և իր վրեժը հանելը: Հեքիաթի մի ուրիշ տարբերակը տե՛ս սույն հատորում («Բարբառ», № 20):

24. «ԴՈՒՆԻԱ ԳՑՈՋԱԼԻ ՀԵՔՒԱԹԸ»

(էջ 291)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Գրի է առել հավանաբար Նավասարդյանցը (ներա ձեռագիրն է): Ասացողն անհայտ է. գրառման վայրը հավանաբար Վաղարշապատն է, որովհետև Նավասարդյանցը իր տպագրի նյութերի առթիվ հայտնել է, որ դրանք հավաքել է Վաղարշապատում: Բարբառը Վաղարշապատի խոսվածքն է, գրականի որոշ ազդեցությամբ:

Հեքիաթը հետաքրքրական է, սյուժետային զարգացումը լավ է պահպանված: Որոշ դեպքեր (հատկապես Դունիա գյուղալի խորամանկությունն ու պատրվելը) հիշեցնում են նույնպես Տ. Նավասարդյանցի գրի առած «Գեղցու տղեն ու Թագավորի աղջիկը» հեքիաթը (սույն հրատարակության II հատոր, էջ 234):

25. «ՈՒՍՏԱ ՄՈՒՐԱԴԻ ՀԵՔՒԱԹԸ»

(էջ 299)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Գրի առ-

նողը հավանաբար Տ. Նավասարդյանցն է (ձեռագիրը իրենն է), բայց որևէ ծանոթություն կամ հիշատակություն չի թողել, որից պարզ դառնար, թե ով է ասացողը: Գրառման ստույգ թվականը նույնպես հայտնի չէ, բայց երևի գրի է առել 1876—80 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, իսկ գրառման վայրը հավանաբար Վաղարշապատն է, կամ նրա շրջակա գյուղերից մեկը:

Սույն հեթիաթը Նավասարդյանցի անտիպ և անմշակ նյութերի մեջ համեմատաբար ամենից լավ պահպանվածն է: Ամբողջական է սյուսմետային զարգացումը, և անխաթար ներկայացված են բոլոր հանգույցները:

«Ուստա Մուրադի հեթիաթը» ինքնին հետաքրքրական է իր վաղնջական հենքով և բովանդակության բազմակողմանի ընդգրկմամբ:

Սյուսմետային գծերով այն հիշեցնում է եղբայրների կողմից դավված և երկար փորձություններից ու արկածներից հետո հաղթանակով դուրս եկած թագավորի փոքր տղայի կամ հասարակ, քաջ մարդու մասին պատմվող հեթիաթների շարքը:

26. «ԵՆԳԻՉԱՐՈՒ ՀԵԹԻԱԹԸ»

(Էջ 310)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը: Բանահավաքը որևէ ծանոթություն կամ տեղեկություն չի թողել. հայտնի չէ, թե ով է ասացողը: Անկասկած է, որ Վաղարշապատում է գրի առնված:

Սույն հեթիաթի սյուսմեն ինքնատիպ զարգացում ունի, բայց ինչպես երևում է, պատմողը լրիվ չի ծավալել հեթիաթի միջադեպերը և համառոտակի լուծում է տվել: Առանձին դեպքեր, ինչպես օրինակ, Ծնգիլարու կերպարանափոխությունները՝ ռեհանի ծաղիկ, ձիու քուռակ, շինարի ծառ դառնալը և այլն հանդիպում են նաև այլ հեթիաթներում, բայց ամբողջությամբ վերցրած այս հեթիաթը հետաքրքրական է իր հնությամբ:

27. «ՋԱՆՊՈՒՆՏԻ ՀԵԹԻԱԹԸ»

(Էջ 316)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեթիաթը գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը (նրա ձեռագիրն է): Բանահավաքը չի հիշել, թե ով է ասացողը: Ծնթագրվում է, որ գրի է առնված Վաղարշապատում, 1874—80 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, գուցե և առաջ:

Այս հեթիաթը սյուսմետային կառուցվածքով ու թեմատիկ նպատակադրությամբ Նավասարդյանցի գրի առած և հրատարակած նույնանուն հեթիաթի (տե՛ս սույն հրատարակության II հատոր, էջ 50) տարբերակն է, նկատելի շեղումներով ու տարբերություններով: Սույն հեթիաթում բոլորովին տարբեր միջադեպ է թագավորի տղայի քեռու՝ Բժնիի հանդես գալը, վերջում իրար հանդիպելը կովի մեջ և ճակատագրական պահին միմյանց ճանաչելը: Ներմուծված են նաև նոր անուններ՝ Դահրմիրզա, Մրջան-խանում և այլն:

28. «ՂՈՉԱՂ ՄԻՐՉԱՆ»

(Էջ 325)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Ասացողն անհայտ է: Գրի է առել հավանաբար Տիգրան Նավասարդյանցը, 1876—1880 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, գուցե և առաջ: Բանահավաքը որևէ տեղեկություն կամ ծանոթություն չի թողել: Այս հեքիաթը գտնվում է անմշակ նյութերի թափում:

Հեքիաթը սխեմատիկ և ֆրագմենտալ է, սյուժեն և գործողությունները չեն բացված: Կան նմանություններ ուրիշ այլ հեքիաթների միջանկյալ սյուժեների՝ հատկապես գեի հոգին ուրիշ տեղ պահված լինելու միջադեպի հետ:

29. «ՔՈՍԻ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(Էջ 328)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի չէ, թե ով է հեքիաթի գրի առնողը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—80 թթ. ընթացքում:

Սույն հեքիաթը երգիծական-կենցաղային հեքիաթ է, տերն ու ծառայի հայտնի սյուժեի մի տարատեսակը: Այստեղ միջադեպերը և գործողությունները բավականաչափ ինքնատիպ են:

30. «ՇԸՆՆՐԿՐԻ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(Էջ 332)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2):

Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը տեղեկություն չի տալիս, թե ով է ասացողը:

Հեքիաթը, բոլորովին ինքնատիպ սյուժե ունի. այստեղ պատմվում է Շըն-երկրի և նրանց սովորությունների՝ մարդ ու կնոջ միասին թաղելու մասին: Հեքիաթի պատմական արժեքը կարևոր է՝ հին հավատալիքների և պատկերացումների ուսումնասիրման համար:

31. «ԱՎՁԻ ՂԱՍՏՄԻ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(Էջ 335)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը չի հաղորդում, թե ով է ասացողը:

Հեթիաթի սյուժենն օձի միջոցով իմաստուն դառնալու և կենդանիներէր գաղտնիքներին տիրապետելու մասին է: Հարակից միջադեպ է կնոջ անպատկառութիւն և նրան պատժելու դեպքը:

32. «ԼՈՂՄԱ ՀԵՔԻՄ»

(էջ 338)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեթիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը տեղեկութիւն չի հաղորդում, թե ով է ասացողը:

Հեթիաթի սյուժենն խառն է. այստեղ կան և՛ լողմա հեթիմ դառնալու միջադեպեր, կենդանիների գաղտնիքն իմանալու, ագահ մարդու պատժվելու, անպատկառ կնոջից աղատվելու և նույնիսկ դեերին նրանով վախեցնելու միջադեպերը և՛ ալլն:

33. «ՋԻՆՆԻ ԹԱՔԱՎՈՐԻ ՀԵՔԻԱԹՈՒՆ»

(էջ 343)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հեթիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը տեղեկութիւն չի տալիս, թե ով է ասացողը:

Հեթիաթի սյուժենն երկու քույրերի կողմից զրպարտված երրորդ քրոջ մասին է, որը հիմնականում ծավալվում է նրա երկու զավակների՝ տղայի ու աղջկա բազմաթիվ փորձութիւնների ու արկածների նկարագրութեամբ: Հարակից միջադեպեր են ձկների թագավորի՝ Ջիննի թագավորի ու նրա աղջկա հետ կապված դեպքերը:

Հեթիաթը ուշագրավ է իր ինքնատիպութեամբ ու նախնական պատկերացումների անաղարտ պահպանմամբ:

34. «ՅՈՒՆ ԱՂՋԻԿՆԵՐ»

(էջ 352)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 1): Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեթիաթը: Հավանաբար այն գրի է առնվել 1883 թ., կամ՝ ավելի շուտ: Գրառման ստույգ վայրը անհայտ է, բայց նշված է՝ Արարատյան դաշտում:

Հեթիաթի սյուժենն խառն է. հիմնականում ներկայացված են ոսկե մազերով՝ երեխաներ բերող փոքր քրոջ փորձութիւնները:

35. «ԳՋՐԱՐԻ ՀԵՔԻԱԹՐ

(էջ 355)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ II, № 9)։ Գրառումը սևագիր վիճակում է։ Գրված է առանց համարակալման, մեծադիր էջերի վրա։ ձեռագիրը գծվարընթեռնելի է, դրված է համառոտագրությամբ, կան չրնջումներ։ Ձեռագրից պարզվում է, որ Տիգրան Նավասարդյանցի գրառումն է։ Բանահավաքը հեքիաթի ասացողի, աեղի, ժամանակի կամ որեէ ալլ տեղեկութուն չի թողել։ Լեզվից երևում է, որ գրի է առնված Վաղարշապատում, հավանաբար 1890-ից 1900-ական թթ., իր հավաքած և իրեն ուղարկված նյութերը Նավասարդյանցը սովորաբար արտագրել և պատրաստել է տպագրության առանձին պրակներով։ Ինչպես երևում է սույն հեքիաթը Նավասարդյանցը չի հասցրել արտագրել և մնացել է սևագիր վիճակում։ Կետագրությունը գրեթե բացակայում է։ չեն անշատված պարբերություններն ու երկախոսությունները։ Այդ բոլորն ուղղել և ճշտել ենք։

Հեքիաթի գրառման ձեռագրում վերնագրից վեր թվարկված են յոթ ալլ հեքիաթների անուններ՝ 1. Ծիրան եղան հեքիաթը, 2. Գյադա թաքավորի հեքիաթը, 3. Գզրարի հեքիաթը, 4. Թափադյոդի (ծիկլոպ) հեքիաթը, 5. Ոսկե ձկան հեքիաթը, 6. Օխտը տարվա մեռած թաքավորի տղի հեքիաթը, 7. Քյալօղլու հեքիաթը։ Հիշյալ անուններից Նավասարդյանցի արխիվի թղթերում ամբողջությամբ պահպանվել է «Գզրարի հեքիաթը» և «Թափադյոդի հեքիաթը» (տե՛ս ներկա հատորը), իսկ «Ծիրան եղան հեքիաթի» միայն կցկտուր նշումների սևագիրն է մնացել։

36. «ԹԱՓԱԳՏՈՁԻ ՀԵՔԻԱԹՐ»

(էջ 360)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ II, № 9)։ Գրառումը սևագիր վիճակում է։ Գրված է մեծադիր էջերի վրա, համառոտագրությամբ, առանց համարակալման, ձեռագիրը դժվարընթեռնելի է, կան չնջումներ։ Ձեռագրից դժվար է ստույգ որոշել, թե ում գրառումն է։ հավանաբար Տ. Նավասարդյանցի, կամ նրա պատվերով դրված։ Բանահավաքը հեքիաթի ասացողի, տեղի, ժամանակի մասին տեղեկություն չի հաղորդում։ Բարրառից երևում է, որ Վաղարշապատի հեքիաթներից է։ Հավանաբար այս հեքիաթը Տ. Նավասարդյանցը գրի է առել կամ ստացել է ուրիշից 1890—1900 թվականներին։ իր հավաքած և իրեն ուղարկված նյութերը Տ. Նավասարդյանցը սովորաբար արտագրել և պատրաստել է տպագրության առանձին պրակներով։ Ինչպես երևում է այս հեքիաթը Նավասարդյանցը չի հասցրել արտագրել և մնացել է սևագիր վիճակում։ Կան որոշ ուղղումներ, որոնք ցույց են տալիս, որ բանահավաքը վերանայել է սկզբնական գրառումը։ Կետագրությունը չի նշանակված, չեն անշատված պարբերություններն ու երկախոսությունները։ Այդ բոլորն ուղղել և ճշտել ենք։

Թափադրողի սյուժեն սույն հեթիաթի մեջ երկրորդական տեղ է գրավում, այն մի անցողիկ մոմենտ է: Հեթիաթի սյուժետային կմախքը առանձին է պիղողներին է կազմված, որոնք ծագում են այլևայլ հեթիաթներից և օրգանապես չեն կապված իրար: Հեթիաթում հրաշապատում տարրը խառնվել է կենցաղային մոմենտի հետ և ստեղծել է որոշ աղճատում: Թույլ է նաև ասացողի վարպետությունը, բայց մի շարք մոմենտներ հետաքրքրական ու ինքնատիպ են և քիչ են հանդիպում մյուս հեթիաթներում:

37. «ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ԿՆԿԱ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(էջ 364)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ III, № 26): Գրված է մեծադիր թերթերի վրա, սևագիր է: Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեթիաթը, կամ ով է ասացողը: Լեզվից կարելի է ենթադրել, սր՝ գրի է առնված Արատյան դաշտավայրի բնակավայրերից մեկում:

Հեթիաթը «Ասյան-աղա» վիպական երգի յուրատեսակ տարբերակն է: Ամեն ինչ փոխվել և հեթիաթային կոլորիտ է ստացել, բայց բովանդակությունն ու դեպքերը նույնն են:

38. «ՋԻԳՅԱՐՈՎ ՔԻՐ»

(էջ 367)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ II, № 12): Հեթիաթը գրի է առնված Տ. նավասարդյանցի կողմից, մեծադիր թերթերի վրա, որտեղից մի շարք հեթիաթներ արտագրված են և հրատարակած «Հայ ժողովրդական հեթիաթների» պրակներում, իսկ մի մասն էլ, որոնց թվում և այս հեթիաթը, մնացել է սևագիր վիճակում, անտիպ: Ասացողը անհայտ է, տեղեկություն չի տրված: Ենթադրվում է, որ հեթիաթը գրի է առնվել 1876—80 թթ. ընթացքում: Ինչպես Տ. նավասարդյանցի մյուս նյութերը, հավանաբար վաղարշապատում:

Հեթիաթի սյուժեն հավատարիմ և ազնիվ քրոջ մասին է, որին զրպարտում են, սակայն կարողանում է ամեն ինչ պարզել և փրկել եղբորը: Հեթիաթն աչքի է ընկնում լեզվա-բարբառային առանձնահատկությունների հարազատ պահպանմամբ և գեղարվեստական-արտահայտչական հարուստ ձևերով:

39. «ՄԱՐԴՈՒ ՈՒ ԿՆԿԱ ՍԵՐԸ ՈՒՐԻՇ ԹԱՎՈՒՐ ԲԱՆ Ա»

(էջ 373)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Գրի է առել Տ. նավասարդյանցը հավանաբար 1876—1880-ական թթ., վաղարշապատում: Ասացողն անհայտ է:

Այս հերիաթ-ավանդույթները ստեղծվել է արևմտահայության մեջ, որը երեւելու է հերիաթում տեղ գտած երգերից և նշված տեղանուններից, բայց տարածվել և շրջանառության մեջ է մտել այլ ընկալվածքներով:

Սյուժեն՝ մարդու ու կնկա (նորապսակների) սիրո ու հավատարմության և փոխադարձ անձնազոհության մասին է:

40. «ՉՈՒԱԽ ԿՆԻԿ»

(էջ 375)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը 1876—1880 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, գուցե և առաջ, հավանաբար Վաղարշապատում, ումից՝ Հայտնի չէ:

Այս հերիաթը նույնպես գտնվում է անմշակ նյութերի մեջ: Գրառման ձեռագրում կան մի շարք վրիպումներ, որոնք ուղղված են: Սյուժեն շատ տարածված է, դա ղրպարտված և անմիջ քրոջ հալածանքն է (տե՛ս սույն հրատարակության I հատոր, «Ոսկե քարու տղի հերիաթը», II հատոր՝ «Հարսներն ու տալը» և այլն): Այս հերիաթը, սակայն, այլ կերպ է վերջանում՝ քրոջ ոտքերը լեն ողջանում, պակաս են նաև մի քանի այլ միջադեպեր: Ընդհանուր առմամբ գործողությունը սեղմ է ներկայացված:

41. «ԱՍՏՈՆ ԴԻԻՆ Է՛Լ Ա ՏԱԼԻ»

(էջ 378)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում: Գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար 1876—80 թթ., Վաղարշապատում: Ասացողն անհայտ է:

Այս հերիաթը կենցաղային-երգիծական հերիաթների շարքին է պատկանում: Սյուժեն պատահականությունների, դիպվածի շնորհիվ՝ ճարպիկ մարդու, գծի արկածների ու հաղթանակի մասին է: Այսպիսի հերիաթները շատ տարածված են (տե՛ս, օրինակ, սույն հրատարակության I հատոր՝ «Թամբալ տղի հերիաթը», II հատոր՝ «Իրեք աղպրտինք», «Գիծ աղպոր, խելոք աղպսր նաղլը» և այլն):

42. «ԹԱՔԱՎՈՐՆ ՈՒ ՉՈՐԱՆԸ»

(էջ 381)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 1): Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հերիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Գրի է առնված Երեւվանյան նահանգում, ստույգ տեղը չի նշված, հավանաբար 1883 թ., կամ դրանից առաջ: Հերիաթի վերնագրից ներքև փակագծում նշված է՝ «Թիֆլիսում-Հավաքա-

րի մասնումը: Դրանից չպետք է եզրակացնել, թե այնտեղ են կատարվել հեքիաթի դեպքերը, դուցե ասացողն այնտեղ է լսել հեքիաթը:

Հեքիաթի սյուժեն հնարագետ և ճարպիկ հասարակ մարդու մասին է, որը իր սրամիտ պատասխաններով հաղթում է թագավորին:

43. «ՊԻՄԱՆ ԿԱՄ ՊԻՄԻԿ»

(Էջ 384)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահայրուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, յճ 2): Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը հավանաբար գրի է առնված 1883 թ. կամ ավելի շուտ: Գրառման ստույգ տեղը հայտնի չէ, բայց նշված է՝ Արարատյան դաշտում:

Հեքիաթը կենցաղային-երգիծական բնույթ ունի, Հասարակ մարդու ճարպիկության ու հնարամտության շուրջն է հյուսված հեքիաթի սյուժեն, թե ինչպես նա. հաղթում է ու պատժում կախարհ պառավին:

44. «ՓԸՓԸՔ, ԲԸՓԸՔ, ՖԸԼԸՔ»

(Էջ 387)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահայրուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, յճ 2): Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1810 թթ.: Ընկած ժամանակամիջոցում, Բանահավաքը որևէ ծանոթություն չի թողել, թե ով է ասացողը:

Այս առակատիպ հեքիաթը կենցաղային-երգիծական բնույթ ունի, սյուժեն՝ հասարակ աշխատավոր մարդկանց հնարամտության և ճարպկության մասին է:

45. «ՍԿԼԻԿ ՈՒ ԲԱԿԼԻԿ»

(Էջ 388)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահայրուսական արխիվում (Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, յճ 2): Գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար 1876—1880 թթ.: Վաղարշապատում, Ասացողն անհայտ է:

Կենցաղային-իրապատում հեքիաթ է, երգիծական բնույթի: Սյուժեն հիմար. ամուսինների արկածների և նրանց ձախորդության մասին է:

46. «ԳԵԼԸ ՄՈՒԽՍԻ ԸԼՆԵԼՈՒ Ա ԷԹՈՒՄ»

(Էջ 391)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահայրուսական արխիվում (Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, յճ 2): Գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար 1876—1880 թթ.: Վաղարշապատում, Ասացողն անհայտ է:

Սա կենդանական հեթաթ է, որն անվանվում է նաև վեպիկ կամ առակ։ Հեթաթային պատմելաձև ունի Սյուժեն՝ դայլի հիմարության շուրջն է, թե ինչպես խարվում ու պատժվում է։

Նման առակներ շատ կան Ս. Հայկունու «Ժողովրդական առակներ և կենդանական վեպիկներ» ժողովածուում։

47. «ԱՂՎԵՍՆ ՈՒ ԶԱՂԱՑՊԱՆԸ»

(Էջ 393)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2)։ Ասացողն անհայտ է, դրի է առել հավանաբար Տիգրան Նավասարդյանցը 1876—1880 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, գուցե և առաջ։ Բանահավաքը որևէ տեղեկություն կամ ձանթություն չի թողել։ Այս հեթաթը ևս գտնվում է անմշակ նյութերի բաժնում։

Հեթաթի սյուժեն հանդիպում է առակների և կենդանական վեպիկների մեջ (տե՛ս Ս. Հայկունի, «Ժողովրդական առակներ», 1907 թ.)։ Այս հեթաթում սյուժեն յուրահատուկ զարգացում է ստացել։ Դեպքերը տարբերվում են, նոր գործող դեմք է վիշապը։ Ընդհանուր առմամբ այն տպավորությունն է ստացվում, թե հեթաթը անավարտ է։ Մինչդեռ այդպես չէ, որովհետև հեթաթի նպատակն է՝ ցույց տալ երախտամոռությունը։

48. «ՄԱՐԴԱԳԵԼԻ ՀԵԹԻԱԹԸ»

(Էջ 395)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2)։ Գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը 1876—1880 թթ., վաղարշապատում։ Ասացողի մասին տեղեկություն չկա։

Մարդագելի մասին հեթաթները տարածված են, շատ դեպքերում դրանք կոչվում են թափադող։ Մարդագելը սովորաբար հանդես է բերվում հրեշակերպ պառավ կնոջ կերպարանքով, անպայման կույր, դաժան ու ահարկու, բայց միշտ խարվում ու պատժվում է։ Տ. Նավասարդյանցը մարդագելի մասին երեք հեթաթ է գրի առել։ Սույն տարբերակը ամենից ամբողջականն է, որտեղ շեշտը դրված է մարդագելին պատժող ճարպիկ ու հնարագետ փոքր աղջկա՝ Քյանդեթի արկածներին վրա։ Մյուս երկու տարբերակները սխեմատիկ են՝ ղրուցատիպ, և դրված են հավելվածի բաժնում։

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ

1. «ԱՆԳԻՆ ԲԻԼՐՈՒԼ ԵՎ ՏԻԿԻՆ ՄԱՆՈՒՇԱԿ»

(էջ 401)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 217—225), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Այս հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին, Վերնագրի տակ նշված է՝ «Վաղարշապատի և Մոկաց խառն բարբառով»։ Էջատակին գրված է հետևյալ ծանոթագրությունը. «Պատմած է Մկրտիչ-Կույան Շահրիմանյան. սա բնիկ Մոկացի քուրդ եղած է, երկար տարի Վաղարշապատ մնացած՝ մկրտված է. լեզուն ևս խառնած լինելով, նույնությամբ գրի առի»։ Իրոք, լեզուն ներկայացնում է տարբեր բարբառների խառնուրդ։

Հեքիաթը կախարդական բնույթի է. սյուժեն իմաստուն բիրտույի հնարամբությունն է, թե ինչպես փրկում է տիրուհուն շար պառավի խորամանկությունից. լրացուցիչ միջադեպ է բիրտույի պատմությունը (հնարամիտ և ազնիվ կնոջ փրկվելը հետապնդումից)։

2. «ՇԵՆ-ՍՍՏԻ»

(էջ 411)

Տպագրվում է «Էմինյան ժողովածուի» IV գրքից (էջ 225—229), Գրառման ձեռագիրը չի պահպանվել, Հեքիաթը գրի է առել և հրատարակել Ս. Հայկունին. Վերնագրի տակ գրված է. «Վաղարշապատու և Մոկաց բարբառով»։ Հեքիաթը պատմել է մոկացի քուրդ Մկրտիչ-Կույան Շահրիմանյան, որի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս սույն հատորի «Անգին Բիլրուլ և տիկին Մանուշակ» (Հավելված, № 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ։

Հեքիաթի սյուժեն կնոջ անհավատարմության թեման է։ Այս տիպի հեքիաթներում անհավատարմությանը զուգահեռ տրվում է նաև հավատարիմ կնոջ վարքագիծը։ Սույն հեքիաթում բացակայում է այդ զուգահեռը և անհավատարիմ կնոջը հակադրված է ավելի վատթարը։ Հեքիաթը հաշտվողական վերջաբան ունի, որը հետևանք է աղավաղման ու փոփոխման։

3. «ԱՆՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ԵՎ ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ԿԻՆԵՐԸ»

(էջ 417)

Տպագրված է «Էմինյան ժողովածուի» Բ հատորում (էջ 315), Հեքիաթը գրի է առել Ս. Հայկունին, Վերնագրի տակ, որը բանահավաքի կողմից է գրված, փակագծում գրված է. «Վաղարշապատի Գրամբա գյուղի բարբառով»։ Նույն էջատակին դարձյալ բանահավաքի կողմից նշված է. «Սույն հեքիաթը թե՛ Վաղարշապատ և թե՛ այլ գյուղեր շատ ընդարձակ և բարոյալից կպատմեն, մանավանդ ի Կույար գյուղ, ուր գրի առած եմ «Համզա փահլիվան» անունով»։ Այլ տեղեկություններ չկան։ Անհայտ է ասացողը։

Այս հեքիաթի սյուժեն կնոջ հավատարմության մասին է, որը շատ տարածված է։ Հեքիաթի բովանդակությունը աղքատ է, լեզուն ու պատմելաձևը՝ ճապաղ։

4. «ԱՄՏՂ ՋՈԿՈՂ, ՀՈՏ ՓԱՇՈՂ, ՂՈՋԱՂ, ԼՈՂՆՈՐԴ»

(էջ 421)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Հեթիաթը գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը, Վազարչապատում, Ստույգ չի կտրելի ասել, թե ով է ասացողը և երբ է գրի առնված, որովհետև բանահավաքը որևէ տեղեկություն կամ ծանոթություն չի թողել:

Սյուժեն ևս հանդիպում է տարբեր հեթիաթների հետ ղուգակցված, Հեթիաթը սխեմատիկ է ներկայացված. կամ ասացողն է վատ պատմել, կամ բանահավաքն է աղճատել, Դեպքերն ու գործողությունները աղբառ են, Կարծես անավարտ է, չկա արադիցիոն վերջաբանը:

5. «ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ԿԻՆ»

(էջ 424)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը, Կարող է գրի առնված լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեթիաթի սյուժեն կնոջ հավատարմության թեմայի շուրջն է, որ հանդիպում է նաև այլ հեթիաթներում (տե՛ս «Հալալը չհարամող կնիկը», II հատոր, էջ 286):

6. «ՄԱՐԴԻՍ ԺԱԿԱՏԻՆ ԻՆՉ ԳՐԱՄ Է՝ ԷՆՆՆՑ Է՛Լ ԿԸԼՆԻ»

(էջ 427)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Անհայտ են գրառողը և ասացողը, Հեթիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Սույն հեթիաթի սյուժեն նախախնամության սահմանածը անխախտ լինելու մասին է, որի շուրջը հյուսված են բազմաթիվ այլ հեթիաթներ, ինչպես օրինակ՝ «Մարգիս ճակատի գրածը չի չնջվի» հեթիաթը (տե՛ս II հատոր, էջ՝ 310), որը սույն հեթիաթի հաջող տարբերակն է, ավելի ամբողջական ու բազմակողմանի:

7. «ԱԿՆ ՈՒ ՄԱՐԳԱՐԻՏ»

(էջ 430)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Հայտնի չեն գրառողը և ասացողը, Հեթիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեթիաթը պատկանում է կախարդական այն հեթիաթների շարքին, որոնց

սյուժեն պատմում է հրաշագործ զորութեամբ առարկաներ ու հարստութիւն ձեռք բերելու և կերպարանափոխութեան շուրջը: Այս հեքիաթը թեև վարպետութեամբ չի պատմված, բայց պահպանում է վաղեմութեան հետքերը:

8. «ՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՁԻ ԿՈՐՁԻ»

(էջ 435)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաստանական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի
չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ.:

Սյուժեն հեքիաթում զուգակցված են երկու սյուժե. մեկը խորթ մոր հալա-
ծանքն է և բարի աղջկան տրված շնորհները կախարդ պառավի կողմից, իսկ
մյուսը՝ նույն աղջկան հովանավորող կովի օգնութեան թեման՝ պարզեած ոսկե
մաշիկների և դրանց հետ կապված արկածներով:

9. «ՓԱՐՇԵՎԱՆԳԸ ՈՒ ՆՐԱ ԱՐԱՄ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ»

(էջ 442)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաստանական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի
չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեքիաթի սյուժեն վերաբերում է կախարդական արարածների զորութեամբ
անմեղ մարդկանց ազատելու և պաշտպանելու թեմային: Հեքիաթը, երևում է, որ
հին ծագում ունի, բայց լավ չի պատմված:

10. «ՔՈՒՅՐԸ ՋԻԳՑԱՐՈՎ ԿԸԼԻ»

(էջ 448)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաստանական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի
չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Սյուժեն արդարին զրպարտելու և վերջ ի վերջո խարդախին պատժելու մա-
սին է, որը հանդիպում է շատ հեքիաթներում: Մեծ մասամբ խարդախության
զոհը ամուսնացած տղան է, իսկ խարդախությունը բացողը նրա կինը. այս հե-
քիաթում որպես այդպիսին հանդես է գալիս քույրը:

11. «ՄԻ ՀԱՅԻ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(էջ 452)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաստանական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի

չէ, թե ով է դրի առել այս հերիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Գրառումը ենթադրվում է 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հերիաթի սյուժեն արգելված տեղ գնալու կամ հոր պատվիրանը իրաւտող որդու արկածներն են, բտգմաթիվ փորձություններն ու վերջի վերջո հաղթանակի հասնելը: Սույն հերիաթը «Ավշու տղի հերիաթը» (I հատոր, էջ 323) և «Ավշի-օղլի» (II հատոր, էջ 534) հերիաթների տարբերակն է, համեմատաբար ավելի սխեմատիկ և անհաշող պատմած: Հերիաթի վերնագիրը անիմաստ է և կապ չունի բովանդակության հետ:

12. «ՀԱՋԻ ԱՀՄԱԴ»

(էջ 457)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի չէ, թե ով է դրի առել հերիաթը, անհայտ է և ասացողը: Հավանաբար դրի է առնվել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հերիաթի սյուժեն գանձերի հայտնաբերման հետ է առնվում, բայց ամբողջական զարգացում չունի, կցկտուր է: Երևում է, որ հերիաթը հնադույն դեպքերի արձագանք է, բայց անաղարտորեն չի պահպանվել:

13. «ՍԻՊՏԱԿ ՁԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹԸ»

(էջ 461)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի չէ, թե ով է դրի առել հերիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հերիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հերիաթի սյուժեն երախտագիտության թեման է, մի հանգամանք, որ հանդիպում է հերիաթների մեծ մասում:

14. «ԹԱՔԱՎՈՐԸ ԵՎ ՆՐԱ ԵՐԵՔ ՏՂԵՐՔԸ»

(էջ 463)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 20): Հայտնի չէ, թե ով է դրի առել հերիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հերիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Այս հերիաթի սյուժեն կրտսեր թագավորացի արկածներն են՝ հոր խնդրանքը կատարելու և դեին պատուհասելու համար: Նման է «Հաղարան բիրուլը» կամ «Անմահական խնձոր» հերիաթներին, բայց դեպքերի այլ դասավորությամբ և շեղումներով:

15. «ԱՍՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆՈՂԸ ԼԱՎՈՒԹՅՈՒՆ ԿՍՏԱՆԱ»

(էջ 469)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաՀյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Հայտնի
չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեքիաթի սյուժեն կուրացած հոր աչքերին դեղ գտնող որդու արկածներն են
և դրա հետ կապված ոսկե ձկան թեման: Այս առումով սույն հեքիաթը նման է
«Ոսկե ձուկը» հեքիաթին (II հատոր, էջ 39), բայց կան մի շարք տարբերությու-
ններ ու շեղումներ: Հեքիաթում շեշտը դրված է երախտահատույց լինելու մոմեն-
տի վրա:

16. «ԱՆՆԱՎԱՍԱՐԻՄ ԿԻՆ»

(էջ 474)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաՀյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Գրի առնողը
անհայտ է, ձեռագիրը թեև նման է Նավասարդյանցի ձեռագրին, բայց նրանք
չէ, Հայտնի չէ նույնպես ասացողը: Կարելի է ենթադրել, որ գրի է առնված ոչ
շուտ, քան 1876—1880 թթ.:

Հեքիաթի սյուժեն անհավատարմության մասին է, որը շատ տարածված է:
Գրի առնողը լի հետևել լեզվի և պատմելաձևի անաղատությունը:

17. «ԽՈՍՔ ԾԱԽՈՂ»

(էջ 480)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաՀյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Հայտնի
չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Կարող է գրառված
լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեքիաթի սյուժեն հոր պատվիրաններին հավատարիմ մնացած տղայի հա-
ջողություններն են, որը զուգակցված է երախտագիտությանը հարստանալու սյու-
ժեի հետ: Հիշեցնում է «Հոր տված իրեն խրատը» հեքիաթը (II հատոր, էջ 465):

18. «ԱՆՏՆՐ ԹԱՔԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ»

(էջ 484)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նաՀյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Հեքիա-
թը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—
1880 թթ. ընթացքում: Բանահավաքը տեղեկություն չի հաղորդում, թե ով է ասա-
ցողը:

Հեքիաթի սյուժեն հասարակ մարդու հնարագիտության և ճարպկության մա-
սին է, որը սակայն աղքատ ու սխեմատիկ լուծում է ստացել:

19. «ՀԱՆՎԱԶՈՒ ԳՅՈՋԱԼԻ ՀԵՔԻԱԹՐ»

(էջ 480)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Հեքիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում, Բանահավաքը տեղեկություն չի հաղորդում, թե ով է ասացողը:

Հեքիաթի սյուժեն իրարից բաժանված հոր և որդու հանդիպման ու ճանաչելու մասին է, որը տրված է սխեմատիկ ու աղքատ:

20. «ՏՈՒԱԼԻ ՀԵՔԻԱԹՐ»

(էջ 488)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2), Գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում, Բանահավաքը տեղեկություն չի հաղորդում ասացողի մասին:

Հեքիաթը կենցաղային-երգիծական բնույթ ունի. սյուժեն անբան մարդու վերադարձի մասին է: Հեքիաթը ամբողջական չէ, կցկտուր ու սխեմատիկ է:

21. «ԹԱՔԱՎՈՐԸ ԵՎ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ՈՐԴԻՔԸ»

(էջ 491)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 1), Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հավանաբար գրի առնված կարող է լինել 1883 թ., կամ ավելի շուտ: Գրառման ստույգ վայրը հայտնի չէ, բայց նշված է՝ Երևանյան նահանգում:

Հեքիաթի սյուժեն խառն է և դեպքերը անկապ, կցկտուր:

22. «ԹԱՔԱՎՈՐԸ ԵՎ ԻՐ ԵՐԿՔ ՈՐԴԻՔԸ»

(էջ 493)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 1), Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը հավանաբար գրի է առնված 1883 թ., կամ դրանից առաջ, Գրառման ստույգ վայրը հայտնի չէ, բայց նշված է՝ Երևանյան նահանգում:

Սյուժեն թագավորի երեք որդիներից փոքրի քաջագործության մասին է: Հեքիաթը սխեմատիկ ու աղքատ է:

23. «ԹԱՔԱՎՈՐԸ ԵՎ ԻՐ ԵՐԵՔ ՈՐԴՆՔԸ»

(Էջ 496)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 1), Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել Հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը, Հավանաբար Հեթիաթը գրի է առնվել 1883 թ. կամ ավելի շուտ, Գրառման ստույգ վայրը հայտնի չէ, բայց նշված է՝ Երևանյան նահանգում:

Հեթիաթի սյուժեն խառն է. այստեղ ներկայացված է թագավորի երեք որդիների կոհվել հրեշի դեմ. փոքր տղայի արկածները և հոր պատվիրանը կատարելով՝ հարստանալը:

24. «ԹԱՔԱՎՈՐԸ ԵՎ ՀՈՎԻՒԼԸ»

(Էջ 500)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 1), Հայտնի չէ, թե ով է Հեթիաթը գրի առնողը, անհայտ է նաև ասացողը, Հավանաբար Հեթիաթը գրի է առնվել 1883 թ., կամ ավելի շուտ, Գրառման ստույգ վայրը հայտնի չէ, բայց նշված է՝ Երևանյան նահանգում:

Հեթիաթատիպ զրույց է՝ հասարակ մարդու ճարպկության և հնարագիտության մասին, սխեմատիկ ու աղքատ:

25. «ԷՐԿՈՒ ԳԻԺ ԱՆՊԵՐՏԻՆՔ»

(Էջ 501)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը: Ասացողը, տեղը, ժամանակը ստույգ հայտնի չեն. հավանաբար Վաղարշապատում կամ նրա շրջակա գյուղերում է գրի առնվել, 1876—1880 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում, գուցե և առաջ, Հեթիաթը հանրածանոթ գիծ եղբայրների սյուժեն է, բայց այստեղ կարծես սյուժեն չի ամբողջացել, թերի է մնացել: Սովորաբար նման հեթիաթներում գիծ եղբայրները պատահաբար վերջում հաջողության են հասնում, Լինդանուր առմամբ սխեմատիկ է:

26. «ՉՈՐԱՆԻ ՏՂԵՆ»

(Էջ 503)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Հավանաբար Նավասարդյանցն է գրի առել Վաղարշապատում, բայց ասացողը, ստույգ ժամանակը հայտնի չեն (հնարավոր է, որ գրի է առնված 1878—80 թթ.):

Հեքիաթը ֆրագմենտ է. թվում է, թե սյուժեն ավարտված է. սովորաբար այս կարգի հեքիաթներում հերոսը բնության գաղտնիքներին տիրապետելով, շատ փորձություններ հաղթահարելուց հետո պատժում է նաև կախարդին և ազատվում չեղարկության և այստեղ սկիզբը:

27. «ՄԱՐԴԱԳԵԼԻ ՀԵՔԻԱԹՆ»

(էջ 505)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքային արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2), Ասացողն անհայտ է:

Այս հեքիաթի սյուժեն վերաբերում է մարգարեությանը, բայց այստեղ շեշտված է կերպարանափոխության մոմենտը, ի տարբերություն նախորդ հեքիաթների, որտեղ մարգագեյլը կույր պառավ է, այստեղ դայի մորթի հազած սիրուն աղջիկ է, որը աղատվում է կախարդանքից և մարդկային կերպարանք ստանում: Այս հեքիաթը սյուժետային զարգացում և որոշակի նպատակադրում չունի: Մարգագեյլի մասին հեքիաթի ամբողջական տարբերակը տե՛ս այս հատորի հիմնական բնագրերի բաժնում (էջ 395):

28. «ՄԱՐԴԱԳԵԼԻ ՀԵՔԻԱԹՆ»

(էջ 500)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքային արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ 1-ին № 2), Գրի է առել հավանաբար Տ. Նավասարդյանցը 1876—1880 թթ. վաղարշապատում: Ասացողն անհայտ է:

Այս հեքիաթը Մարգագեյլի մասին պատմվող հեքիաթների մի տարբերակ է. շատ սխեմատիկ և աղքատ: Այստեղ ցույց է տրվում Մարգագեյլի ազահությունը և դաժանությունը, որի պատճառով էլ նա պատժվում ու կործանվում է: Ավելի ամբողջական տարբերակը տե՛ս սույն հատորի հիմնական բնագրերի բաժնում (էջ 395):

29. «ԱՂՔԱՏ ՔԱՐՏԱՇ»

(էջ 508)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքային արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, № 2): Հայտնի է, թե ով է գրի առել հեքիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեքիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Այս հեքիաթը առկա տիպ բարոյախոսական զրույց է, որտեղ դատապարտվում է ազահությունն ու ընչասիրությունը: Հեքիաթում հանդես եկող աստվածը և նրա հրեշտակը ալլաբանական միջոց են հիշված գաղափարն արտահայտելու համար:

30. «ՆԱԽԱՆՁԸ ԼԱՎ ԲԱՆ ՉԻ»

(էջ 509)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ն 2): Հայտնի
է, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Կարող է գրի առնված
լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեթիաթը կենցաղային-բարոյախոսական թերթում ունի և ուղղված է նախան-
ձության դեմ: Սյուժեն սխեմատիկ ու աղքատ է:

31. «ՀՈՐ ՎՐԱ ՆԱՏԵՑ, ՄՈՐԸ ՀԱԳԱՎ, ՄԱՄԸ ԽՄԵՑ»

(էջ 510)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ն 2): Հայտնի
է, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեթիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեթիաթի սյուժեն խառն է: Հարստություն փնտրող հնարագետ տղայի ար-
ժաններն է ներկայացվում, ապա ընդմիջարկվում է հանելուկատիպ առեղծվածով,
որով սաղացրեց մեռած մարդուն և այլն: Հեթիաթը պահպանել է նախնական շըր-
ջանի մտածողության հետքերը:

32. «ՇԱՆ ԶԻԳՅԱՐ»

(էջ 513)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ն 2): Հայտնի
է, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեթիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Սույն հեթիաթը ավելի շուտ առակատիպ զրույց է՝ բարոյախոսական բո-
վանդակությամբ: Սյուժեն վատ ընկերների վերաբերմունքի մասին է, թե ինչպես
նեղ օրին հեռանում են, իսկ լավ օրին շողոթորթում: Կան շատ տարբերակներ:

33. «ՄԱՐԴԻՄ ՓՈՂԻ ՀԱՄԱՐ ԵՆ ՊԱՏՎՈՒՄ»

(էջ 515)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բա-
նահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ն 2): Հայտնի
է, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեթիաթը գրի առնված
կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Հեթիաթի սյուժեն խառն է. այնտեղ տեղ են գտել տարբեր միջադեպեր
մի շարք հեթիաթներից: Սկզբում առակատիպ պատմվածք է հարուստ տղայի ան-
հավատարիմ ընկերների մասին, այնուհետև զուգակցվում է կախարդական իրերի
օգտագործման միջադեպը և վերջում թագավորի աղքատ կողմից դրանց հափը-
տակումն ու պատժվելը:

34. ՔԱՐՎԱՆՍԱՐԱՆ

(էջ 520)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2): Հայտնի չէ, թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեթիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Սյուժեն՝ չարության կամ բարության փոխհատուցման թեման է, որը, սակայն, շատ սխեմատիկ լուծում է ստացել այս հեթիաթում:

35. «ԾՈՒՅԼ ՄԱՐԴԸ»

(էջ 522)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2): Հայտնի չէ թե ով է գրի առել հեթիաթը, անհայտ է նաև ասացողը: Հեթիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Երգիծական-կենցաղային հեթիաթ է, որի սյուժեն ծուլ, անրան մարդու և խորամանկ, հնարագետ կնոջ փոխհարաբերությունն է:

36. «ԷՍ Է՛Լ ՔԵՋ ՀԵՔԻԱԹ»

(էջ 524)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ I, Ձ 2): Հեթիաթը գրի է առել Տ. Նավասարդյանցը, հավանաբար Վաղարշապատում, 1876—1880 թթ. ընթացքում:

Բանահավաքը տեղեկություն չի հաղորդում ասացողի մասին:

Սա մտնական-երգիծական հեթիաթի մի նմուշ է, որը որպես կանոն, սովորաբար ասվում է ամեն մի հեթիաթի սկզբում:

37. «ԵՐԵՔ ՔՐՈՋ ՀԵՔԻԱԹ»

(էջ 525)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ III, Ձ 22): Գրառման բնագիրը թերի է, մի տետր է, որի սկզբի թերթերը չկան: Ոչ մի ծանոթություն չկա, թե ով է գրի առնողը, կամ ասացողը: Հավանաբար գրի է առնված Արարատյան դաշտի բնակավայրերից մեկում և ուղարկվել է Տ. Նավասարդյանցին 1876—1900 թթ. ընթացքում: Հեթիաթի գրառման բնագիրը սևագիր վիճակում է:

Հեթիաթի սյուժեն տարածված է. դա երեք քույրերից փոքրի դեմ մյուս քույրերի դավադրությունն է, նրա որդիների արկածները և հաղթանակը: Այս հեթիաթը ունի բազմաթիվ տարբերակներ:

38. «ՈՆՆԵՐԸ ԿՏՐԱՍ ԿՆԻԳԸ»

(էջ 531)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքացիական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ II, Ձ 12): Հեքիաթը գրի է առնված Տ. Նավասարդյանցի կողմից մեծագիր թղթերի վրա, որտեղից մի շարք հեքիաթներ արտագրված են և տպագրված իր հրատարակած «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ» պրակներում, իսկ մի մասն էլ, որոնց թվում և այս հեքիաթը, մնացել է սեպհի վիճակում, անտիպ: Ասացողը անհայտ է, տեղեկություն չի տրված: Հեքիաթը գրի առնված կարող է լինել 1876—1880 թթ. ընթացքում, ինչպես Տ. Նավասարդյանցի հավաքած մյուս նյութերը, հավանաբար Վաղարշապատում:

Հեքիաթն անավարտ է. սյուժեն տալի կողմից զրպարտված քրոշ փորձությունների մասին է: Հեքիաթում լավ են պահպանված լեզվա-բարբառային առանձնահատկությունները:

39. «ՇԱՀ-ԱՊԱՍԻ ՆԱՂԻՑ»

(էջ 538)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքացիական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ III, Ձ 25): Հեքիաթը կիսավարտ է: Անհայտ է և դրի առնողը և ասացողը: Հավանաբար Տ. Նավասարդյանցին ուղարկված նյութերից է, որոնք գրի են առնված 1876—1900 թթ. ընթացքում, Թեև բարբառը խառն է, բայց երևում է Արարատյան բնակավայրերում է գրի առնված: Թեև գիրը սեպհի վիճակում է:

Հեքիաթի սյուժեն Շահ-Աբասի հետ է կապված. թե ինչպես նա դերվիշի նման շրջում էր և կատարում այն, ինչ ցանկանում էր: Զուգակցված են նաև հեքիաթային միջադեպեր, Հեքիաթի լեզուն՝ բարբառը խառն է: Թողել ենք հնչյունական և քերականական տարատեսակությունները:

40. «ԱՆՁԳԱՄ ՀԱՐՍԸ»

(էջ 538)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Քաղաքացիական արխիվում (Տ. Նավասարդյանցի ֆոնդ, գործ II, Ձ 21): Զեռագրից կարելի է ենթադրել, որ այս հեքիաթը գրի է առել Վաղարշապատցի Գ. Աղազյանը, հավանաբար 1876—1908 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում:

Հեքիաթի ամբողջական տեքստը չի պահպանվել, գրառումը անավարտ է. այս հատվածը դնում ենք որպես նմուշ այս տիպի սյուժեի սկզբածքի համար:

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

(էջ 538)

Բառարանի մեջ տրված են այս հատորում հանդիպող բարբառային դժվար հասկանալի բառերի, ոճերի ու արտահայտությունների, ինչպես նաև օտար և փոխառյալ բառերի բացատրությունները:

Բառերի ու դարձվածքների բացատրության ժամանակ նկատի է առնված
ուշին հատորի տեքստերում պարունակող իմաստն ու առումը: Եթե նույն բառը
կամ ոճը հեքիաթներում ունի մի քանի առումներ ու իմաստային տարրերու-
թյուններ, ապա այդ բառի բացատրության տակ տրվում են տարբեր իմաստները:

Բառերը, ոճերն ու դարձվածքները բառարանում տրված են այբբենական
կարգով, հաշվի առնելով պատումների մեջ պահպանված հնչումն ու տառադար-
ձությունը, երբեմն բացատրվող բառին կից տրվում է սովյալ բառի հնչյունափոխ-
ված կամ տառադարձված այլ ձևը:

Բառարանում օգտագործված են նաև հատորի էջատակերին դրված բանա-
հավաքների բացատրությունները, հարկ եղած դեպքում ճշտելով ու լրացնելով
գրանքը:

Սույն բառարանը պատրաստելիս օգտագործել ենք Սահակ վարդապետ Ամա-
ռունու «Հայոց բառ ու բան» (Վաղարշապատ, 1913 թ.), Տիգրան Նավասար-
դյանցի «Բառգիրք արարատյան բարբառի» (Տփլիս, 1903 թ.), Հրաչյա Աճառ-
յանի «Հայերեն գավառական բառարան» (Թիֆլիս, 1913 թ.), Ստեփանոս Մալ-
խասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան» (Երևան, 1944 թ.) աշխատու-
թյունները, ինչպես և տաճկերենից-հայերեն, պարսկերենից-հայերեն և մի շարք
այլ բառարաններ ու բառացանկեր:

Ց Ա Ն Կ Ե Ր

ՀԱՏՈՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

(Էջ 599) ✓

Հատուկ անունների ցանկը ընդգրկում է ներկա հրատարակության I, II
և III հատորները, ըստ որում անուններն ու տեղանունները տրված են առանձին-
առանձին:

Անունների ցանկում ներկայացված են հեքիաթներում հիշվող պատմա-
կան նշանավոր դեմքերը, սովորական անձնանունները, հեքիաթային-առասպե-
լական արարածների, կենդանիների, իրերի, գործիքների անունները, ինչպես նաև
որպես հեքիաթների հերոս հանդես եկող սովորական կենդանիների, առարկա-
ների, բույսերի, իրերի, գործիքների անվանումները և մարդկանց հատկանիշները
ընդթափող մականուններն ու ածականները:

Տեղանունների ցանկը ընդգրկում է հեքիաթներում տեղ գտած պատմական ու
հեքիաթային-առասպելական վայրերի անուններն ու անվանումները:

ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

(Էջ 609)

Առարկայական ցանկը պարունակում է I, II և III հատորների հեքիաթնե-
րում հանդիպող առարկաները, կենդանիները, բույսերը, բնություն, առասպելական

և հասարակական երևույթները, տնտեսական, կենցաղային, կրոնական և այլ հաս-
կացութիւններն ու ըմբռնումները:

Առարկայական ցանկում նույն բառի տառադարձված և հնչյունափոխված
ձևերը տրված են մի տեղ, իսկ նույն իմաստն արտահայտող տարբեր բառերի հա-
մար կատարվում է համապատասխան հղում:

Հատուկ անունների և առարկայական ցանկերում բառերը տրվում են այբ-
բենական կարգով, դիմացը հոմեական թվանշանով համարակալելով համապա-
տասխան հատորը, իսկ արաբական թվանշանով՝ էջերը:

Հատուկ անունների և առարկայական ցանկերի պատրաստման աշխատանքի՝
ժամանակցել է Ալվարդ Ղազյանը:

